



T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

GÖSTERİŞÇİ DİNDARLIĞIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Halime KAYRAN

ŞANLIURFA - 2019



T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

GÖSTERİŞÇİ DİNDARLIĞIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Halime KAYRAN

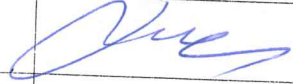


Danışman: Dr.Öğrt. Üyesi Fatma ÇAKMAK

ŞANLIURFA - 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı 155227004 numaralı Halime KAYRAN 'nın hazırladığı "Gösteriçi Dindarlığın Psikolojik Temelleri " konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması,19/06/ 2019... tarihinde, saat’te yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

19./06./ 2019.

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÇAKMAK	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Erol ERKAN	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Celil ABUZER	Kabul	

Bu tezin Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

19/07/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Müdü



Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.



HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı HALİME KAYRAN
Öğrenci Numarası 155227004
Enstitü Anabilim Dalı FELSEFE DİN BİLİMLERİ
Programı Tezlik Yükek Lisans
Başlık (Türkçe) Gösterişçi Dindarlığın Psikolojik Temelleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen ...Yüksek Lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, ...16/05.../2019... tarihinde şahsım/danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %20 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/05/2016

HALİME KAYRAN
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 16./05./2016

Dr.Öğrt.Üyesi FATMA ÇAKMAK
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖZET

GÖSTERİŞÇİ DINDARLIĞIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

KAYRAN, Halime

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilileri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr.Öğrt. Üyesi Fatma ÇAKMAK

Mayıs, 2019, 75 Sayfa

Bu araştırma, bir giriş, iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, amaç, önem ve yöntem üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter konusu araştırılmıştır. İkinci bölümde ise mahremiyet ifşa/gösteriş psikolojisi ve dindarlık konusu incelenmiştir.

Araştırma, Din Psikolojisinin önemli konularından biri olan “Dindarlık” konusunu “Gösteriş” ve “mahremiyet” psikolojisi üzerinden incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Dindarlık, Yaratıcı ile inanan arasındaki özel bir iletişimin tezahürüdür. Bu tezahür herhangi bir çıkar gözetmeksizin Yaratıcı ile inanan arasındaki samimiyetin ifadesi olmalıdır. Ancak böyle olduğunda anlam kazanabilir. Ancak bazı bireyler, belli bir çıkar elde etme, kendini olduğundan farklı gösterme, toplumda yer edinme gibi çeşitli davranışlarla dini/dindarlığı kullanabilmektedirler. Özellikle günümüzde televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçlarının büyüdüğü dünyasının hızla toplumsal hayatımıza girmesiyle dinin gösteriş boyutu öne çıkabilmektedir. Bu durum da toplumda mahremiyet ve güven duygusu başta olmak üzere birçok olumlu değerlerin zedelenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı bireysel dindarlığın boyutlarından “gösteriş” ve “mahremiyet” boyutuna dikkat çekmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:DinPsikolojisi, Birey, Kişilik, ,Karakter, Dindarlık, Mahremiyet, İfşa, Teşhir.

ABSTRACT

PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF PRETENTIOUS PIETY

KAYRAN, Halime

Master's Thesis

Department of Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Assist. Prof. Dr. Fatma ÇAKMAK

May, 2019, 75 Pages

The research consists of an introductory part, two chapters. In the introduction, the subject of the research is discussed in detail, the purpose, importance and methods are emphasized. In the first chapter, the subject of personality and character is researched in terms of Psychology of Religion. In the second chapter; privacy disclosure/vanity psychology and piety issues are examined.

The research aims to examine the “piety” issue which is one of the important topics of the psychology of religion in terms of “vanity” and “privacy” psychology. Piety is the manifestation of a private communication between the Creator and the believer. This manifestation must be the expression of sincerity between the Creator and the believer without expecting any interest. It can only gain meaning in this way. However, some people can exploit religion/piety via various ways such as taking advantage of it, pretending to be different, and gaining a place in society. Especially, in these days, the rapid introduction of mass media's magical faces such as television and the Internet into our social life highlights vanity aspect of religion. This situation causes many positive values to be damaged, especially the feeling of privacy and confidence in society. Hence, it tries to draw attention to individual piety's “vanity” and “privacy” dimension.

Key Words: Psychology of Religion, Individual, Personality, Character, Piety, Privacy, Disclosure, Exposition.

GÖSTERİŞÇİ DİNDARLIĞIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	III
Orjinallik Raporu ve Beyan Belgesi.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	3
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	4
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN KİŞİLİK VE KARAKTER

1.1. DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN KİŞİLİK VE KARAKTER ANALİZİ	5
1.1.1. Kişilik ve Dini Gelişimi	5
1.2. KİŞİLİK TANIMI.....	6
1.3. KİŞİLİK TİPLERİ	8
1.4. DİNİ KİŞİLİK.....	9
1.4.1. Dini Gelişim Kuramları.....	13
1.4.1.1. James Fowler’ın İnanç Gelişim Kuramı.....	13
1.4.1.1.1. Temel İlkesel İnanç	14
1.4.1.1.2. Sezgisel/Yansıtma İnanç	14
1.4.1.1.3. Mitsel/Lafzi (Literal) İnanç.....	14
1.4.1.1.4. Sentetik/Geleneksel İnanç	15
1.4.1.1.5. Biresel/Düşünmeye Dayalı İnanç	15
1.4.1.1.6. Birleşik İnanç	16
1.4.1.1.7. Evrensel İnanç	16
1.4.1.2. Ronald Goldman’ın Dini Düşünce Gelişimi Kuramı	16

1.4.1.2.1. İşlem Öncesi Sezgisel Dini Düşünce Dönemi	17
1.4.1.2.2. Birinci Geçiş Aşaması.....	17
1.4.1.2.3. Somut Düşünme Dönemi	18
1.4.1.2.4. İkinci Geçiş Aşaması.....	18
1.4.1.2.5. Soyut Dini Düşünce Aşaması.....	18
1.5. DİNİ KİŞİLİK TIPLERİ.....	19
1.6. KİŞİLİK GELİŞİMİ VE DİN İLİŞKİSİ	20

İKİNCİ BÖLÜM

İFŞA/ GÖSTERİŞ PSİKOLOJİSİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

2.1. GELENEKSEL VE MODERN DÜŞÜNCEDE MAHREMİYET OLGUSU	24
2.1.1. Geleneksel Kültürde Mahremiyetin Muhafazası.....	30
2.1.2. İslam Düşüncesinde Mahremiyet Kavramı	33
2.1.3. Mahremiyet ve Din.....	37
2.2. DİNLERİN GÖSTERİŞÇİLİĞE BAKIŞI	39
2.2.2. Gösteriş Kavramı.....	42
2.2.2. Gösterişçi Dindarlık Tipleri	45
2.2.2.1. İtikadi Gösteriş.....	46
2.2.2.2. Bizzat Gösteriş Niyetiyle Riyakârlık.....	46
2.2.2.3. Farz İbadetlerle Gösteriş.....	46
2.2.2.4. Nafilelerle Riyakârlık.....	46
2.3. MODERNLEŞME SÜRECİNDE ARTAN BİREYSELLEŞME VE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ	46
2.4. GÜNDELİK HAYATTA BİR TÜR GÖRÜNÜR OLMA BİÇİMİ OLARAK İFŞA VE TEŞHİR PSİKOLOJİSİ.....	49
2.4.1. Mekânın Teşhiri.....	52
2.4.2. Dinin Teşhiri	54
2.4.3. Bedenin Teşhiri	55
2.4.4. Duyguların Teşhiri	56
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	61

KISALTMALAR

BKZ	Bakınız
BS	Baskı
ÇEV	Çeviren
DEM	Değerler Eğitim Merkezi
DĞR	Diğerleri
S	Sayfa
VB	Ve Benzeri

GİRİŞ

Din Psikolojisi, bireyin iç âleminde yaşadığı, hissettiği dini duygu ve davranışlarını incelemeye, bunların dini anlamlandırma yoluyla nasıl yeniden biçimlendiğini anlamaya çalışır. Bireyin her davranışının arkasında, zihin dünyasında bireyi o davranışa sevk eden bir düşünce, bir inanç vardır. Bu davranışlar, kendiliğinden gelişen eylemler değildir. İçsel olarak bireyi o davranışa götüren birtakım sebepler bulunmaktadır. Bu nedenler çözümlenebildiği ölçüde bireyi anlamak ve onunla daha sağlıklı iletişim kurmak mümkündür.

Bu bağlamda, bireyi bir davranışa iten önemli ve gizemli nedenlerin önemli ölçüde iman, inanç, dinin konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bireyin dine dayalı davranışlarını tahlil etmek, özünde ayrı bir güçlük de içermektedir. Bireyin dini tutum ve davranışlarını tüm yönleriyle ve arka plan unsurlarıyla birlikte ortaya koymak oldukça güçtür. Ancak birey-din ilişkisinin içsel motivasyonlarına ilişkin konularda Din Psikolojisi'nin ortaya koyduğu bilimsel veriler ışığında birtakım sonuçlara ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Bireysel ve toplumsal hayatın en önemli düzenleyici değerlerinden biri de mahremiyettir. Mahremiyet, toplumlara ve zamana göre değişebilmekte ve dönemsel şartlardan da etkilenerek kendini toplumun farklı alanlarında ve farklı içeriklerle gösterebilmektedir. Geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar uzanan zaman dilimi incelendiğinde, bu değişim açık bir şekilde gözlemlenebilir. Mahremiyetteki dönüşüm çoğunlukla anlam kaybı şeklinde gerçekleşmiştir. İçinde yaşadığımız zaman diliminde ise mahremiyetin tümüyle ölümünden söz edilmektedir. Mahremiyetin dönüşümünün birçok nedeni bulunmakla birlikte önde gelen iki unsurdan birincisi; toplumların yaşadığı zihinsel değişimdir. İkincisi ise zihinsel değişimle zamansal olarak kesişen maddi kültürdeki dinamikleridir. Zihinsel değişim, kendisini kutsal alandan seküler alana bir dönüşüm olarak gösterebilirken, maddi kültürdeki en önemli değişim iletişim teknolojilerindeki farklılaşma olarak değerlendirilebilir. İletişim teknolojileri mahremiyetin dönüşümünde etkili bir rol almış ve onun geleneksel düşüncedeki bazı anlamlarını zayıflatmıştır. Bu dönüşümün zirvesi ise bireyselleşme hâkimiyet gösterdiği modernite olmuştur.

Günümüzde gösterişçi sayılabilecek dindarlık yansımalarının önemli boyutlara ulaşmasında büyük oranda teknolojinin yol açtığı faktörler de etkili olmaktadır. Örneğin, imaj çağında, (bilginin, kişiliğin, düşüncenin hiçbir önemi olmadığı dış görünüşün etlikili olduğu çağımız) reklamların olmayan ihtiyaçları insanlara dikte etmesi, zaman içerisinde bunları kitlelere bir ihtiyaçmış gibi göstermesi ve insanların da bunu zaruri bir ihtiyaç olarak algılaması ve bu teşhir sürecinden etkilenmeleri gösterişçiliğin yayılmasında büyük rol oynamaktadır. Bu teşhir kültürü dindarlık alanında da zaman zaman kendisini hissettirmektedir.

Gösterişçi dindarlığın insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkileri inkâr edilemeyecek boyutlardadır. Çağımızın önemli problemleri olarak kabul edilen yalnızlık duygusu ve bu yalnızlıktan kurtulma çabasına bağlı olarak sosyal ortam edinme isteği, toplumdan veya karşıdaki bireyden saygınlık görme arzusu ve sosyal aktivitelere dâhil olabilmeye isteği; bireyi karşıdaki bireylerin inanç ve tutumlarına bürünme ihtiyacına itebilmektedir. Ancak bu durumda kişi dini tutumlarında tutarsız olmakla birlikte gösterişçi bir dindarlığın ötesine de gidememektedir. Bu sebepten dolayı toplum içinde bireyleri dini açıdan objektif olarak değerlendirmek oldukça zordur. İdeal dini davranışlarla tutarlı olmayan tutumların modernleşmenin de etkisi göz önüne alınarak gittikçe artmasından dolayı insanlar tutarlı-tutarsız dini tutumları ayırt etmekte güçlük çekmekte ve bu durum psikolojik olarak da bireyler üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

Bu çalışma gösterişçi dindarlık ve mahremiyet değerlendirmeleri ekseninde biçimlendirilmiş iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gösteriş, din, dindarlık ve kişilik kavramları tanımlanarak konunun din ile olan bağlantısı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise mahrem, mahremiyet, ifşa kavramları ve bu kavramların günümüz toplumundaki karşılığı incelenerek, mahremiyeti zayıflatan unsurlar, önceki bölümde verilen dine ilişkin içeriklerle birlikte değerlendirilmiştir.

Daha önce din-gösteriş ilişkisi ekseninde yapılmış en bilinen çalışmalardan biri olan Ejder Okumuş'un "Gösterişçi Dindarlık" adlı çalışması incelendiğinde, Okumuş'un "Gösterişçi dindarlığı" daha çok sosyo-politik faktörlerin belirleyiciliği temelinde ele aldığı anlaşılmaktadır.

Bu konulardaki çalışmalarıyla bilinen bir başka isim olan Nazife Şişman ise “Küreselleşmenin Peçesi İslam’ın Peçesi” ve “Başörtüsü: Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı” adlı çalışmalarında “gösterişçi dindarlığı” özellikle “gösterge olma ve mahremiyet” üzerinden incelemiş olup, gösteriş olgusunu örtünme ve modern örtünme üzerinden değerlendirmiştir. Kadını İslamın bir sembolü olarak değerlendiren Şişman’a göre başörtüsü, peçe, hicap vb. semboller Müslüman olmayan Avrupalılar için tehlikenin işareti olarak görülmektedir, dolayısıyla bugün Avrupa Müslümanları bazı ırkçı ve yobaz baskılara maruz kalmakta, aynı zamanda örtü (mahremiyet) mücadelesi vermektedir. Ayrıca Şişman’ın mahremiyetin çöküşünü daha çok Avrupalı Müslümanların tecrübeleri üzerinden değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda ele gerçekleştirilmiş bir diğer bir çalışma ise Erol Erkan’ın; “Gençlerde Tüketim ve Din” adlı eseridir. Erkan’a göre toplum, üretici toplumdaki tüketici topluma geçmekle birlikte toplumun, geleneksel değerleri sarsılmış, toplum kimi dini değerlerle karşı karşıya gelmiştir. Tüketim toplumunda birey, kendi olma özelliğini yitirmiş, sıradanlaşmıştır. Bu durumdan en çok gençler etkilenmiş ve toplumda fark edilebilme çabası, gençleri erken yaşlarda, ihtiyaç fazlası tüketime yönlendirmiş ancak yaşadıkları tatminsizlik onları farklı arayışlara sevk etmiştir.

Bu çalışmada, diğer bütün araştırmaların sunduğu yaklaşımlar da dikkate alınarak konular değerlendirilmeye, analojik yaklaşımla yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu “Gösterişçi Dindarlığın Psikolojik Temelleri”dir. Bu bağlamda bireyin ortaya koyduğu dini davranışların ruhsal boyutu, Din Psikolojisi’nin bilimsel yöntemleri çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Birey, bir dini davranışı tecrübe ederken nasıl bir duygu içindedir? Acaba bu davranışta bir gösteriş, bir riya olabilir mi? Bu konular, iman-amel ilişkisi bağlamında genelde psikoloji ve özelde de Din Psikolojisi literatüründe yer alan kişilik tahlillerinin yardımıyla ele alınmıştır

Çalışmanın konusu içerisinde, birey mahremiyetinin ihlal edildiği, bu ihlalin bazen devlet eliyle bazen de bireyin iradesiyle, iletişim teknolojileri aracılığıyla

gerçekleştirdiği vurgusu yapılarak, iletişim araçlarının insan mahremiyetini kuşatıcı özelliğine değinilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın öncelikli hedefi dinduygusunun, kişiliği oluşturan unsurlar arasındaki yerini tespit etmek ve din olgusu kapsamında yer alan değerlerin kişiliğin gelişimi üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ortaya koymaya çalışmaktır. Ve buna bağlı olarak ortaya nasıl bir kişilik profilinin çıktığını görmek, üçüncüsü ise, İslam dininin öngördüğü kişilik modelini incelemektir.

Nasıl bir yaşantı sürdürüldüğü aynı zamanda nasıl bir din algısına sahip olduğunu gösterir. Çünkü geleneksel ve dindar toplumlarda din yaşantıdan soyutlanamayacak derecede yaşantının her karesinde var olan bir gerçekliktir. Öyle ki dinsiz veya dini eylemlerde bulunmayan bir bireyden ya da toplumdan bahsetmek neredeyse imkânsızdır.

Dolayısıyla, gösterişçi dindarlık olgusu çerçevesinde bireyin dini davranışlarını Din Psikolojisi perspektifiyle incelemeye çalışacağımız bu çalışmanın, bireyin dini yaşantısında ortaya çıkan ve gösteriş unsurları barındıran görünümle anılamamıza yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu çalışmanın hazırlanmasında, teorik alt yapının oluşturulması amacıyla literatür taraması yapılmış, kitaplar dışında kalan kaynaklar çevrimiçi veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu bağlamda, çalışma için ihtiyaç duyulan veriler içerik karşılaştırması gibi teknikler kullanılarak elde edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra elde edilen bu veriler, genelde psikolojinin, özelde de din psikolojisinin bilimsel verilerinin yardımıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma teorik bir çalışma olmasından ötürü çalışmada yöntem olarak; kendisine aynı olay ya da olgunun benzer ve farklı yönlerini zaman ve mekân değişkenini de dikkate alarak karşılaştırmayı hedefleyen “Analoji” yöntemi esas alınmıştır. “Tümden gelim” ya da “Tüme varım” yöntemleri kendi içinde tutarlı olmakla birlikte, bir anlamda bu iki yöntemi birleştiren “Analoji yöntemi”nin konu açısından daha verimli sonuçlar vereceği düşünülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN KİŞİLİK VE KARAKTER

1.1. DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN KİŞİLİK VE KARAKTER ANALİZİ

1.1.1. Kişilik ve Dini Gelişimi

Kişilik kavramı, psikoloji biliminin tarihten bugüne üzerinde çokça tartışılmış ancak buna rağmen üzerinde ittifak edilen genel geçer bir tanımı yapılamamıştır. Yapılmış ya da yapılmakta olan tanımlarda ortak birçok özellikten bahsedilebilir.

Karakter, toplum içinde sonradan kazanılan kişilik özellikler olarak bilinir. Ahlaki değerlerle doğrudan bağlantılı olan karakter, insanın belli durumlarda sürekli ve düzenli olan davranış özelliklerinin bütünlüğüdür. Karakterin oluşumunda toplumsal ve ahlak kuralları çok önemli bir rol oynar. Toplum arasında karakter ve kişilik her ne kadar farklı olarak algılsa da Türk Dil Kurumu'nda kişilik/şahsiyet ile eşdeğerdir.

Buna göre “Kişilik bir kişiye özgü olan belirgin özellik, manevi ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Karakter ise bireyin kendi eylemlerinin farkında olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşündüğü ve eylemlerinde tutarlı ayrıca sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü olarak tanımlanmaktadır.” (www.tdk.gov.tr.). Yukarıda belirtildiği gibi karakter bir bakıma kişinin ahlaki değerleri de yansıtmaktadır. Ancak bu iki boyutun da aynı olduğu anlamına gelmez. Çoğu kez karakteri güçlü olan bireyin kişiliği de güçlü olabilmektedir.

Kişilik, insanları birbirinden ayıran her insanın kendine has bedeni ve ruhi özelliklerinin tümünü yansıtır. Başka bir ifade ile insanın doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı özelliklerin karmaşık bir bileşkesidir. Kişilik insanın bütün duygularını, düşüncelerini, ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, ihtiyaçlarını, alışkanlıklarını ve bütün davranış özelliklerini kapsamaktadır. Kişilik oluşumunda insanın fiziki, sosyal ve ruhi yapısı olmak üzere üç ana unsur etkilidir (Karacoşkun, 2013, s.111).

Psikologlar kişilik kavramının tam bir tanımı üzerene uzlaşmamışlardır. Her psikoloğun kişilik kuramının, kişiliğe verdiği anlam diğerinden farklıdır. Özellikle Allport kişilik (personality) kavramının en az elli farklı anlamını sıralar ve bu anlamları epistemoloji, felsefi, hukuki, sosyolojik, teolojik ve psikolojik anlamlara göre tasnif eder (Allport, 2005, s. 33).

Din Psikolojisi açısından bakıldığında din, kişilik ve dindarlık arasında sıkı bir bağ vardır. Kişilik bir bireyin kendine has belirgin özelliklerinin bulunmasıdır. Bireyin ahlaki, sosyal, zihni ve fiziki özelliklerinin yoğun bir bütünleşmesi olarak görülmektedir (Uysal, 2006, s.85).

İnsanın karakter ve kişilik oluşumunda çevre ve kalıtımın büyük rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla kişilik ve karakter üzerinde çevre ve kalıtım karşılıklı olarak, insanı doğum öncesinden başlayarak ölümüne kadar etkiler. Bu gelişim sürecinde insanı etkileyen psikolojik, biyolojik, sosyal ve dini gibi unsurlardan bahsetmek mümkündür. Çünkü hiçbir birey doğup büyüdüğü ve geliştiği toplumdan ve o toplumun ananelerinden, dini oluşumundan ve sosyal yapısından bağımsız değildir (Karacoşkun, 2013, s. 111).

İnsan doğuştan dindar bir birey olarak dünyaya gelmez, sonradan dini temayüller ve kabiliyetlerle dünyaya gelir. Doğuştan nasıl bazı fitri özelliklere sahipse aynı şekilde dini duygusuna da sahiptir. Ancak bu konuda Gordon Allport birey ve dini adlı çalışmasında, dinin kalıtsal olmayıp çevre faktörlerinin etkisiyle sonradan kazanıldığına inanır. Ayrıca bebeğin ilk halini şekilli bir çamura benzeterek istenilen her şekle dönüştürülebileceklerini vurgular. Bununla beraber diğer birçok sebep gibi çevre ve kültürün de bebek üzerinde şekillendirici olduğunu belirtir (Allport, 2005, s. 62).

Bu doğrultuda kişiliğin şekillenmesinde çevre ve kalıtım faktörlerinin birlikte etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak çevrenin kalıtıma oranla daha etkili olduğu da söylenebilir.

1.2. KİŞİLİK TANIMI

Kişilik şüphesiz psikoloji bilimin en popüler kavramlarından biridir. Özellikle modern psikoloji biliminin inşa kavramları arasında yer alır. Çünkü psikoloji bilimi

insanı ve davranışlarını konu edinir. Konusu insan olan bir bilimin en iyi şekilde anlaşılabilmesi kişilik kavramının tüm özellikleriyle bilinmesini gerektirir. Ancak buna rağmen üzerinde ittifak edilen genel bir kişilik tanımı yapılamamaktadır. Bunun nedeni ise kavram çerçevesinin oldukça geniş olmasıdır.

“Batı dillerinde kişiliğin karşılığı olarak kullanılan kelimenin (personolalite, persolanlity) Latince “persona” sözcüğüne dayandığı belirtilir. Başlangıçta psikolojiyle alakası olmayan persona, maskeyi, rolü, karakteri ve fonksiyonunu anlatır” (Evrin,1997, s. 75). Bu dönemde tiyatro ve mahkemede kullanılan bir terimdi. Tiyatroda oyuncunun gerçek yüzünü kamufle etmeye yarayan persona önceden belirlenmiş herhangi bir karakter varsayımına dayanmıyordu, soyut ve tüzel bir kişilik gibiydi. Antik çağ düşünürleri persona kavramının belli bir anlam taşıdığını ve toplumun herhangi bir ferdine atfedilmiş toplumsal bir rolün ifadesi olarak değerlendirmişlerdir. Terimin yüzyıllar içinde geçirmiş olduğu evrim (özellikle Avrupalılar tarafından) insan kişiliğinin özünü ifade eden bir içerikle donatılarak karşımıza çıkmaktadır (Mehmetoğlu A, 2004, s. 43-44).

Kişiliği ilk tanımlayan psikologlardan Alport onu “bireyin çevreye uyumunu belirleyen psiko-fiziksel sistemlerin dinamik organizasyonu” olarak tanımlamıştır. Atkinson’a göre kişilik “ bireyin fiziksel ve sosyal ortamla etkileşim tarzını tanımlayan düşünce duygu ve davranışların ayırt edici karakteristik örüntüsüdür (Karaca, 2015a, s. 183). Tanımlara bakıldığında özellikle sonradan kazanılan ancak bir fabrikanın parçaları gibi birbiriyle uyum içinde olan özellikler görülür.

Bireyi diğer tüm bireylerden ayıran özellikleri onun kişiliğini oluşturur. İlk bakışta kişiliği oluşturan ya da kişiliğin oluşumunu etkileyen en önemli etken kalıtsal özellikler gibi görünse de aslında kişiliğin oluşumunda, bireyin yetiştiği çevre, etkilendiği kültür, aldığı eğitim gibi birçok unsur etkilidir. Kişi bir yandan çevresindeki özelliklerden etkilenirken bir yandan da kendi kişilik özelliklerini çevresine aktarır. Bu yönüyle kişilik, psikolojinin temel konusu durumdadır.

Kişilik, şahıs olarak insanın bütünlüğünü, ruhsal ve bedensel bütün özelliklerini belirten bir kavramdır (Fırat, 1982, s. 250). Zira onun, fiziki, zihni ve hissi yapısı, güdüleri, tecrübeleri, alışkanlıkları, çevresi, çevresinde kendisine açık

olan imkânların hepsi ve bunların birbirlerine etkisi, organize olmuş bir sistem olarak ferdin kişiliğini etkiler. Kişilik yapısı, ferdin davranışları, düşünceleri, duyguları, söyledikleri ve yaptıkları bu faktörlerden etkilenir ve bireyin kendine özgü davranışları onun kişiliğiyle ilgilidir (Özgüven, 1992, s. 1).

Kişiliğimizi oluşturan öğeler arasında biyolojik temele dayanan kalıtımla ilgili yapımız, içgüdülerimiz, dürtüler, arzu ve isteklerimiz vardır. Diğer yandan ise, din, ahlak kuralları, kültür ve medeniyet gibi bütün toplum düzenini ilgilendiren ve ferdin psikolojisini etkileyen faktörler bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, şahsiyet, kişinin doğuştan getirdiği özellikleriyle daha sonra çevre faktörlerinin etkilediği davranışların ahenkli bir bütünüdür (Uysal, 1996, s. 26).

“Kişiliğin diğer bir tanımı ise bireyin sahip olduğu toplam tutumların organizasyonu şeklindedir” (Allport, 2005, s. 101). Tutum bireyin değer verdiği duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyen eğilimler olarak tanımlanır. Tutumun duygu, düşünce ve davranış olmak üzere üç ana unsuru bulunur. Ve bu unsurlar arasında sürekli bir uyum bulunmaktadır. Bu uyum sadece bu tutumlar arasında değil, diğer bütün tutumları arasında da bulunmaktadır. Kişiliğe istikrar kazandıran, bu tutamlar arasındaki uyumdur. Bundan dolayı kişiliğin yapısında zayıf olan davranış, kendine yönelik davranışların tekrarlanmasıyla kuvvetlenir ve zamanla güç kazanarak diğer davranışlar arasından sıyrılır. Güç kazanarak merkezîleşen bu tutum diğer tutumları da etkileyerektrafında toplar. Bu durum tutum ve davranışlar arasındaki uyumu ve istikrarı daha da kuvvetlendirir. Diğer tutumları kendi etrafında toplayan güçlü tutum aslında kişiliğin özelliğidir. Din ve kişilik ilişkisi de bu çerçevede gelişir. (Karaca, 2015a, s. 184).

1.3. KİŞİLİK TİPLERİ

İnsan çok yönlü ve doğası gereği kendinde birçok özelliği barındıran bir yapıya sahiptir. Bu durum her ne kadar bireysel farklılıkları ön plana çıkardıysa da beraberinde getirdikleri benzer özelliklerinden dolayı insanları kategorilere ayırmak eskiden beri yapılagelmiştir.

Kişilik tipolojilerini kategorize ederken birtakım özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar kişinin kimyası, bedensel özellikleri, baskın psikolojik özellikleri ve temel karakteristik yapısıdır (Karaca, 2015a, s.184-185).

Psikoloji tarihinde bilinen birçok psikolog tarafından kabul edilen bir isim de psikanaliz ekolünün sahibi Freud'dur. Freud'de göre insan kişiliği üç temel unsurdan oluşur. Bular; id, ego ve süperegodur. Kişiliğin ana unsurları olarak görülen ve sürekli bir döngü halinde olan bu unsurların da en önemlisi id olarak görülür. Ona göre id doğuştan var olan bütün gizil güçlerin tümüdür. Ruhsal varlık iddir ve en ilkel cinsel dürtüleri barındırır ve bu dürtüler arasında cinsellik ve saldırganlık en baskın olanıdır. İdin davranışa zorlandığı dürtüler, bilinçaltıyla ilgili olup, haz ilişkisiyle çalışır. Zaman zaman kişide biriken enerjiyi vücuttan atma yolu, rüyalar ve hayal kurma olarak görülür (Akt. Karacaçoşkun, 2013, s. 196).

Adler de kişiliği Freud'un psikanaliz ekolüne yorumlar katarak ve yer yer ondan ayrılarak ele alır. Adler'in Freud'dan ayrılan noktalarından biri Freud'un kişiliği parçalara bölerek anlatmasına rağmen; Adler'in kişiliği özellikle bir bütün olarak anlatmasıdır. Yine o kişilik ve davranışlar üzerinde belirleyicifaktör olarak biyolojik unsurları değil sosyal güçleri görür. Adler'e göre kişiliği güdüleyen en belirleyici faktör üstünlük isteğidir. Bireyler aşağılık duygusuyla güdülenerek üstünlük için çabalar (Adler, 2018, s. 68-75).

Son dönemlerde psikolojide yapılan araştırmalarda "Beş Faktörlü Kişili Modeli" oldukça popüler olmuştur. Bu modele göre kişilik beş genel boyuttan oluşan bir yapıdadır. Kuramın kapsamındaki beş özellik: dışa dönüklük, uyumluluk, öz disiplin, nörotizm ve açıklıktır. (Karacoşkun, 2013, s.197).

1.4. DİNİ KİŞİLİK

Kişilik gelişimi ile beraber ilerleyen dini gelişim, kişilik açısından her insan için farklı özelliklere sahip olmakla birlikte biriciktir. Dini gelişim sürecinde bireyin sahip olduğu inanç kişiliğine aktarıldığı andan itibaren kalıcı olmaya başlar ve bu şekilde dini kişilik de oluşmaya başlar. Bu yönüyle dini gelişim aynı zamanda kişilik gelişimi demektir. Dini kişilik gelişirken bir yandan da ibadetler kişiliği geliştirir.

Dindarlık ile kişilik arasındaki ilişki karşılıklıdır. Kişilik dinin insanın ruhunda alacağı şekli belirlerken, din de kişilik yapılanmasına doğrudan etkide bulunur. Bir bakıma dindarlık, kişiliğin Allah'la birlikte inşa edilmesi sürecidir. Din birey üzerindeki etkisini kişilik vasıtasıyla gerçekleştirirken, kişilik de din vasıtasıyla bütünleşme imkânı yakalar. Dinin kişiliğe etkisi doğrudan olacağı gibi sosyal çevresi vasıtasıyla dolaylı olarak da gerçekleşebilir.

Din, bireyin karakterini şekillendirirken, birey de yaşadığı dinin şeklini etkiler. Bu açıdan din ile birey arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Özellikle dinin inanç yönü kişiliği kuşattığında bireyin karakteristik özellikleriyle bağlantılı olarak gerçekleşen tutum ve davranışlarının etkin belirleyicisi olarak ortaya çıkar. İnancı kuvvetli bireyde din kendini bireyin tutumlarında, duygularında, davranışlarında ve yaşayış tarzında belirgin bir şekilde hissettirir. Bu bağlamda değerlendirilen bireyin kişiliği dini karakter ya da kişilik olarak değerlendirilebilir (Karacoşkun, 2013a, s.198-200).

Bazı psikologlar kişilik özelliklerini ön planda tutarak dindar kişileri gruplara ayırmışlardır. Örneğin Jung dindarları içe dönük ve dışa dönük dindarlar olarak ikiye ayırmıştır. Jung'a göre iç güdümlü dindarlıkta tam bir teslimiyetle dine bağlanma ve dini uğraşları diğer tüm uğraşların üzerinde tutma söz konusudur. Dış güdümlü dindarlıkta ise din ve dünya işlerini birlikte yürüten ve tehlike karşısında şahsi güvenliği sağlamak, dini olmayan amaçlara ulaşmak için dini kullanma yönelimi ve çıkarıcılık söz konusudur (Jung, 1992, s. 52). Fromm, dini kişilikler otoriter ve hümanist olmak üzere ikiye ayrılır. Otoriter kişilik kendini hiçleyerek kutsal varlık karşısında yok kabul eden tiplerdir. Hümanist ise insanı ve gelişimi esas alanlardır (Fromm, 2015, s. 61-62). Peker de dini kişilik tiplerini için şu gruplanmayı yapar:

- * İnançla alakalı maddeleri kabul etmeyen, dinin gereksiz olduğunu savunan ve dine karşı olanlar.
- * Dinde inancı temel alan, mantık yönü ağır basan ve ibadeti önemsemeyenler.

- * Dinin içeriğinden ziyade dini pratiklere ve dini şekline önem verenler, bir bakıma duygu yönü ağır basanlar.
- * İstek ve arzularına ket vurup daha çok zikre önem veren mutavassıtlar.
- * İnançsız bir ibadetin, yetersiz ve noksan olduğunu savunan akli ve duygusal yönlerini dengede tutanlar.
- * İnanmadıkları halde inanmış gibi hareket edenler (bu madde hakkında ilerideki bölümlerde detaylı bilgi verilecektir) (Peker, 2011, s. 75).

Dini kişilik, Bir insanın kendine has dini özelliklerinin tümünü kapsar. İnsanın dini inançları, duyguları, düşünceleri, şüpheleri, dini tutum ve davranışları dine yaklaşımı ve dini esasları değerlendirilme tarzı, kısacası bir bütün olarak dini görünümü, onun dini şahsiyetini oluşturur. Bir ihtiyaç olarak bakıldığında din, insanın bütününe nüfuz edici bir özelliğe sahiptir. Din, birey için hem psikolojik bir ihtiyaç hem de bireyin yüce değerlerinin ilham kaynağıdır. Bu ihtiyaç tam karşılanmazsa kişinin dini ihtiyaç yönü zayıf kalacak, bu yönü zayıf olan bir kişi de kendisinden beklenen birtakım görevleri gereği gibi yerine getiremeyecektir (Şentürk, 1997, s. 166). Dolayısıyla sağlıklı bir bireyden de söz etmek mümkün olmayacaktır. Çünkü karşılanmayan, eksik karşılanan her ihtiyaç ve kullanılmayan her yönelim kişilikte eksiklik meydana getirecektir. Çünkü bir ihtiyaç olarak bakıldığında din, insanın bütününe nüfuz edici bir yapıya sahiptir.

Dini gelişim istikrarlı olmayan yaş, yaşanılan çevre gibi birçok faktöre bağlı olarak artma ya da azalma gösterebilir. Buradaki önemli faktörün, din ve Tanrı algısının yaşa bağlı olarak değişmesi olarak yorumlanmıştır (Onur, 2014, s. 13-15). İnsan dindar bir birey olarak dünyaya gelmez. Bununla birlikte doğuştan kendisinde var olan dini temayül ve dini kabiliyetle dünyaya gelir. Yani insan fitri olarak bir tür din duygusuna sahiptir. Her türlü baskı, taklit ve tenkitten bağımsız olarak, içgüdüsel ve duygusal olarak kendisinde ortaya çıkan dini yönelimler ve olgular, insanın çevresindeki etkileşimi sonucunda yaşa bağlı gelişimsel bir yapıya sahiptir (Aydın, 2016, s. 45).

Allah'a iman etmek, insanın tabiatına ve yaratılış gayesine uygun hareket etmesini ve kişilik bütünlüğüne sahip olmasını, bundan dolayı beden ve ruh bakımından mutlu ve sağlıklı bir hayat sürdürmesini sağlar. Allah'ı inkâr etmek ise her zaman açıkça farkında olmazsa bile psikolojik olarak kişilik bölünmesine yol açar (Bayraktar, 198 , s. 27).

İnsan davranış bütünlüğüne inançları sayesinde ulaşır. Çünkü inanma hayatın dayandığı temel noktalardandır (Hökelekli, 2011a, s .63). Sosyal bir varlık olarak insan, uzun vadede tek başına bir hayatı idame ettiremediği gibi birey de dış etkenlerin yıkıcı etkisini göreceli olarak azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan hiçbir zaman varoluşu ilespiritüel ve ahlaki sorumluluğu için reel bir sebep bulamaz. Tanrı'ya bağlanmayan bir birey dünyanın fiziksel ve ahlaki kısırtıcılığına tek başına direnemez. Bunun için onu kitlelerin içinde boğulmaktan koruyan içsel ve fizik ötesi bir tecrübeye ihtiyacı vardır (Mehmetoğlu A, 2004, s.78).

Jung'a göre insan zihninin en eski ve evrensel işlevlerinden biri olan din, kişiliğin psikolojik yapısıyla ilgilenen bütün psikolojilerin, dinin sadece tarihsel ve toplumsal bir olgu olmadığı, aynı zamanda çoğu kimse için kişisel bir ilgi konusu olduğu gerçeğine de dikkatini yöneltmeden edemeyeceği bir konudur (Jung, 1992, s. 17).

Bireyin kişiliği şekillenirken ona etki eden çevresel ve psikolojik faktörlerin başında din gelir. İnsanın sağlıklı ruhi yapısına sahip olmasında ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında dinin rolü büyüktür (Mehetoğlu A, 2004, s. 79).

Kişilik ve karakterin oluşumu, doğuştan gelen ve sonradan kazanılan birçok faktörün etkileşiminin sonucudur. Kişilik ve iman arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Temelde iman kişiliği kapsayıcı bir yapıya sahiptir. Dini olgunluğa ermiş ve tutum halini almış olan iman, kişiliği oluşturan ve her şeyi kuşatabilen tek ruhi gerçektir. Din, dünya ve toplumla ilişkiler ve davranışlar içinde kendini gösteren bütün psikolojik hayatı üzerine alır ve her açıdan kişiliğe etki eder. Yine din, bireyin geçmiş yaşantısındaki karanlık ve derinlerdeki köklerini kavrar; sürekli ve en derin duygusal bağlarını ele geçirerek, üzerine aklın karar vermek zorunda olduğu daha büyük tecrübeyi meydana getirir (Hökelekli, 2016b, s. 186-187).

İnsanlar dini açıdan benzer fitrati özellikler gösterse de çevre ve sosyal faaliyetlere bağlı olarak dini gelişim süreçleri, farklılık gösterir. Bu açıdan dini gelişimde; dini algılayış, dini yaşayış, yakınlık biçimi ve gelişim hızları gibi dini boyutları bireyden bireye farklılık gösterebilir.

1.4.1. Dini Gelişim Kuramları

Dindarlık, dini inanç oluşmaya başladıktan sonra gelişmeye başlamaktadır. Her birey için ayrı bir anlam ifade eden bu oluşum bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bu oluşum süreci içerisinde kesinlik ifade eden husus inancın az ya da çok gelişim ve değişim göstermesidir. Dini inancın gösterdiği değişim ve gelişim bilinçte meydana gelmektedir. Birçok şeyden etkilenen bilincin hızı da bireye özgüdür (Karaca, 2015a, s. 94).

Dini gelişim, geniş ve çok boyutlu olmakla beraber çocukluktan itibaren diğer gelişim alanlarına paralel bir gelişim göstermekte ve insan yaşamının farklı dönemlerinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Dini gelişim ile ilgili özellikle son yıllarda birçok kuram geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında, bunların içerisinde özellikle en çok bilinen Fowler'ın inanç gelişim kuramı ve Goldman'ın dini düşünce gelişimi kuramı incelenecektir.

1.4.1.1. James Fowler'ın İnanç Gelişim Kuramı

Fowler, inanç gelişiminin, bireylerin içerisinde anlam buldukları evrensel, beşeri bir aktivite olduğuna inanır ve inancın bilişsel, duygusal ve ilişkisel boyutlarının da olduğunu dile getirir. Ona göre inanç, imandan farklı olarak daha zengin ve kişiseldir. Kimi durumlarda dini bir norm tarafından ortaya konulmasına ya da bir radde kadar onun öğretileri tarafından etkilenmesine rağmen inanç, sistemsiz olmaktan ziyade kişisel bir niteliktedir. İnanç, kişiliğin benliğe, yakın çevreye ve evrene yönelmesidir. Fowler, güven dini duygu ve düşüncenin temeli olarak kabul ettiği inancı, dini kapsamakla beraber onunla sınırlı ya da özdeş olmayan dinamik ve insan kapsamlı deneyimi olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında güven ve bağlılığa özgü bir duygu olarak inanç, sadece bireyi değil başkalarını da kapsayan bir yapı arz eder (Fowler, 2011, s. 63).

Yüzlerce insanla geniş bir görüşme alanı bulan Flower, imandaki değişim ve gelişim süreçlerinde temel yedi evrenin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu evler aşağıda sıralanmıştır (Akt.Karaçoşkun, 2013, s.113).

1.4.1.1.1. Temel İlkesel İnanç (Anne Karnından Yaşamın ilk Yılları)

Basamak öncesi de denilen bu evre,çocuklarda duygusal güvenin ilk aşaması sayılan ve sonraki iman gelişiminin üzerine temellendiği bir dini gelişim evresidir. Otonomi, güven, ümit ve cesaretin temellerinin atıldığı bu dönemde bireyin daha sonraki imanı durumunu belirlemez. Bu evrede inancın gücü bebeğin annesiyle olan sevgi ve ilgiye dayalı deneyimleri ile temel güvenin keşfedilmesine bağlıdır. Çocuk gelişimi sırasında, ebeveynler ve çevresiyle olan karşılıklı ilişkileri içinde şekil alır. İman öncesi olarak adlandırılan bu evrede, çocuk, anne, baba ve çevresiyle ilişkileri bağlamında gerçekleşen güven duygusuyla şekillenir (Akt. Karaca, 2016).

1.4.1.1.2. Sezgisel/Yansıma İnanç (İlk Çocukluk)

Bu dönemde dil öğrenimiyle beraber düşünceyi destekleyen imaj ve duygular üretilir. Ben merkezli kendinin farkında olan çocuğun hayal gücü ve iman iletişim halindedir. Bu dönemde çocuk sevdiklerinin inanca dair hikâyelerine ve eylemlerine ilgi gösterir. Onların karakterlerinden ve inançlarından etkilenir ve onları taklit eder (Fowler, 2011, s. 6).

İman, bu evrede hem yetişkinlerin ve öğretmenlerin ortak ürünü hem de ilk çocukluğun egemen olduğu, bilişsel benmerkezciliği ve bu evrede şekillenen hayalleme kapasitesidir. Çocuk ilk defa bu evrede Tanrı'yı hissetmeye ve ona bir şekil vermeye çalışır. Fakat çocuğun bilişsel gelişimi henüz tamamlanmadığından zihnindeki düşünceler gerçeğin ötesindedir(Fowler, 2011, s. 6-7).

1.4.1.1.3. Mitsel/Lafzi (Literal) İnanç (İlkokul Yılları)

Çocuklar bu evrede mantıklı düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamasıyla dünyadaki işleyişi anlama çabasına girer. Artık çocuk, hayal ile gerçek dünya arasındaki farkı kavrayabilir ve başkalarının perspektifini ayırt edilebilir olgunluğa erişmiştir (Fowler, 2011, s. 96).

Hikâye, drama ve mit bu evrede gelişmekte olan kapasitesini birlikte oluşturur ve bunlar, kimi tecrübe edilmiş manaları ilişkilendirme ve muhafaza etme yoluyla ortaya çıkar. Bu evre çocuğun somut olarak dar bir biçimde algılanan bir ahlakilikle sınırlıdır (Karaca, 2016, s. 69).

1.4.1.1.4. Sentetik/Geleneksel İnanç (İlk Ergenlik)

Bu dönemde formel/işlemsel düşüncenin ve kişisel bunalımların ortaya çıkmasıyla beraber kişi dünyasında soyut fikir ve kavramlara güvenmeye başlar. Tanrı'yla daha fazla kişisel ilişkiye dönük şekli ve ameli düşüncesiyle ilgili soyut-soyut fikirlere bir güven söz konusudur. Kariyer ve şahsi ilişkilerin önemli hale gelmesiyle birey kendisi için bir kişilik benimsemeye bu dönemde başlar (Fowler, 2011. s. 22).

Bu evre ile soyut düşünmeyi mümkün kılan soyut kavramlar vasıtasıyla imanın üçüncü evresi başlar. Genel itibariyle bu evre model alma ve uyma evresidir. Bu evredeki tehlike ve yetersizlikler diğer evrelerin iki katıdır. Başkalarıyla ilgili değerlendirmeler, beklentiler hızlı bir şekilde gelişir ve ilgili şahıslara ilişkin kararlarda tehlikeye girebilir. Tanrı ile ilgili kişisel prensipleri bağlamında nihilist bir tutum da sergileyebilir (Karaca, 2016, s. 70).

1.4.1.1.5. Bireysel/Düşünmeye Dayalı İnanç (Son Ergenlik ve Genç Yetişkinlik)

Birey bu dönemde sahip olduğu inanç ve değerleri sorgulamak, tecrübe etmek ve yeniden yapılandırarak gözden geçirir. Bireyin sahip olduğu değer ve inançlar, artık düşünülmeden, irdelenmeden ve sorgulanmaksızın kabul edilmeden ziyade, açık bir şekilde farkında olarak seçilmiş bağlılıklar anlamına gelmektedir (Mehmetoğlu Y, 2005, s. 95-96).

Mevcut değer ve inançların test edilmesi ve tekrardan inşa edilmesini içeren bu evre kaçınılmaz bir gerilimle yüzleşmeyi kendisiyle beraber getirir. Bu yüzleşme, çoğunlukla farkında olarak tercih edilen dini inanç ve 'yönetmel ego' nun ortaya çıkmasıyla sonuçlanır (Karaca, 2016, s. 70).

Ergen, daha önce edindiği inançları, değerleri ve bağlılıklara eleştirel bir tavırla yaklaşmayı bu evrede öğrenir. Yine önceki roller ve ilişkiler tarafından

gerçekleştirilen benliğin, kimlik sorunu olarak ortaya çıkması aynı şekilde bu evrede gerçekleşir (Fowler, 2011, s.22).

1.4.1.1.6. Birleşik İnanç (Orta Yaş ve Sonrası)

Bu evre, doğrudan yaşantılanamayan gerçekle daha derin ilişki kurma isteği karşıtların birleştiği bir sürecini ifade eder. Birleşik inaç evresinde birey bir önceki basamakta sahip olduğu inanç sınırlarını aşarak gerçeğin hem çok boyutlu hem de kaynağı itibariyle birbiriyle bağlantılı olduğu kanısına varır. Bu evrede birey karmaşık bir dünyanın çok boyutlu bakış açılarına açık hale gelir (Karaçoşkun, 2013, s.114-115).

Gerçeğin doğasındaki çelişkileri ve benliğindeki zıt gerilimleri keşfettiği zaman bu evreye geçen birey, göreceli bir dünya olduğu algısını kabul eder. Kişi nihai gerçeğin kendisinin de içinde olduğu tabunun ötesinde olduğunu kabul eder. Birleştirici iman, bireyin kendi öncelikli inanç ve değerinin topluma olan bağlılığını, toplumun gerçeklerine bağlılığa birleştirmektedir (Fowler, 2011, s. 23).

1.4.1.1.7. Evrensel İnanç (Belirsiz Yaş)

İnanç evresinin son aşamasında olan birey, adalet ve sevgiyi etkinleştirerek baskı ve işkenceyi alt etmek için varoluşun ve Tanrı'nın gücü ile birleştiği bir süreci ifade eder. İnançın bu evresine ulaşan bireyler, toplumun huzuru için kurtarılmış bölgeler oluşturur. Bu evredeki kimseler üyesi oldukları adalet ve sevgi toplumlarına karşı duran insanlık dışı yapılanmalara bağlı olan kişilerle mücadele ederler (Fowler, 2011, S. 22).

Farklı bireyler tarafından tecrübe edildiği gibi tedrici olarak dünyayı, anlamlandırma, tanıma daha sonra benlikten ayrılış ve tarafsız ayrılışı takiben, ayrılık vesilesiyle benlik boşaltımı. Fowler bu evreye ulaşanların kimi zaman ölüm tehlikesi içinde olduğunu belirtir (Fowler, 2011, s. 22).

1.4.1.2. Ronald Goldman'ın Dini Düşünce Gelişimi Kuramı

Goldman'a göre her yaşın dini gelişimi, bireyin fiziksel büyümesiyle orantılıdır. O farklı yaşlardaki çocukların dini içerikli resimleri ve kutsal kitaptan hikâyeleri nasıl kavradıkları analiz etmeye çalıştığı klasik araştırması sonucu elde

ettiği verileri Piaget'in bilişselşemasına göre analiz etmiştir (Oruç, 2015, s. 125-150). Yaşları 5 ila 15 arasında değişen altmış çocukta dini kavramların gelişimi dini düşünceyi etkileyen kronolojik yaş, zekâ, ailenin dini tutumu ve zihni beceriler gibi farklı kategorilerde incelemiştir (Akt. Karaçoşkun, 2013, s.115). Golgman,Piaget teorisini, dini düşünceye uyarlayarak, dini düşüncenin gelişim ve sırası itibariyle dini olmayan düşünceden farklı yapıda olmadığını ileri sürmüştür. Goldman'a göre dini düşünce gelişimi iki geçiş evresi olmak üzere toplam beş evrede gerçekleşir (Atik, 2016, s. 39).

1.4.1.2.1. İşlem Öncesi Sezgisel Dini Düşünce Dönemi (0-7 Arası)

Bu evrede çocuklarda düzenli bir din algısı yok, dağınık bir din anlayışı söz konusudur. Genellikle tutarsız sonuçlara ulaşan bu evre çocuklarında dini hayata dair bir fikir yoktur (Fowler, 2004, s. 80).

Bu evrede dini hikayelerde geçen, kanıtların tümü üzerinde düşünebilmek için gerekli olan dini argüman, yeteri seviyede anlaşılamamaktadır. Bu evrede düşünceler sistematik değil parça parça bir özelliğe sahiptir. Örneğin Musa neden Allaha bakmaktan korktu? Sorusuna çünkü: Tanrı tuhaf bir yüze sahiptir cevabını verirken aslında dini hayata dair gerçek bir fikri olmadığını göstermektedir (Karaca, 2007c, s. 53).

1.4.1.2.2. Birinci Geçiş Aşaması

Bu evre sezgisel dini düşünce ile somut dini düşünce arasındaki bir evreye karşılık gelir. Sezgisel düşünme çemberinden çıkmak isteyen çocuklar, bu evrede mantıki açıklamalar yapmaya çalışsalar da tecrübesizlikten dolayı başarısız olurlar (Karaca, 2016b, s. 63).

Bu evrede mantıksal açıklamalarda bulunmaya çalışmasına rağmen, tecrübesizlikten dolayı başarısız olunmaktadır. Her ne kadar bu evrede tümevarımsal ve tümdengelimsel mantık girişimleri başlasa da geçişsel duygu kimi belirgin hatalara neden olmaktadır. Örneğin eşyanın kompleksliği, çoğunlukla onları özelliklerine göre katagorize etmeye çalışan çocukların kafasını karıştırmaktadır (Karaca, 2007c, s. 52-53).

1.4.1.2.3. Somut Düşünme Dönemi (7/8-13/14 Yaş)

Çocuklar bu evrede tümevarımsal ve tümdengelimsel mantıki düşüncenin kullanılmaya başlamaktadır. Bu evrede, düşüncenin mantıki kalıpları; somut düşünme, görsel tecrübeler ve duygusal durumlarla sınırlıdır. Düşüncenin somut semboller ve çocuğun kendi tecrübesiyle sınırlı olan bu aşamada dini ifadeler sözel olarak anlaşılır (Atik, 2016, s. 40).

Tümevarımsal, tümdengelimsel mantıksal düşüncenin başladığı bu evrede bu düşünce biçimlerinin evreni, somut durumlar, görsel tecrübeler ve duygusal verilerle sınırlıdır. Sınıflama yeteneğinin geliştiği bu evrede çocuğun yanında meydana gelen iki olay birbiriyle ilişkilendirilebilmektedir (Karaca, 2007c, s. 53).

1.4.1.2.4. İkinci Geçiş Aşaması

Somut ve soyut dini düşünce arasında bir evreye tekabül eden bu aşamada çocuklar dini kavramlarla ilgili bazı soyut düşünme biçimini gerçekleştirmeyi dener. Ancak daha önce kazanmış oldukları somut düşünme becerisi onları bu tecrübeden alıkoyar. Bu evrenin en belirgin özelliği, somut düşünme biçiminin belirginliğidir (Atik, 2016, s. 40-42).

Bu evrede çocuklar mantıksal düşünmeye daha çok ilgi duymaya başlasalar da somut düşünmenin unsurlarından kolay kolay kopamamaktalar. Hipotetik düşünce biçiminin oldukça geliştiği bu evre, daha soyut bir düşünce biçimine doğru geçiş açıktır. Hz. Musa Tanrıya bakmaktan neden korktu sorusuna verilen yanıtlar şöyledir: “o Tanrı’ya bakmaktan korkmuştur. Çünkü belki de kötü bir iş yapmıştır.” Goldman birçok kişinin bu geçiş aşamasının ötesine gidemediğini ve böylece gerçek dini düşünce sahfasına erişemediği düşüncesinde olduğunu belirtmiştir (Karaca, 2007c, s. 54).

1.4.1.2.5. Soyut Dini Düşünce Aşaması

Bu evrede çelişkileri fark eden çocuklar, farklı hipotezleri deneyerek tutarlı düşünebilme becerisi kazanırlar. Bu evrede özellikle dini gelişimi konusunda bireysel farklılıklar ön plana çıktığına dikkat çeken Goldman bu konuda iki faktöre dikkat çeker. Bunlardan birisi gelişimin hızı diğeri ise motivasyon ve deneyim sahibi olmadır (Atik, 2016, s. 45).

Dini düşünce evresinde önemli ölçüde bireysel farklılıklar söz konusudur. Bu evrede özellikle iki unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi hızdır. Kimi çocuklar yavaş bir gelişim gösterirken kimisi de hızlı bir gelişim göstermektedirler. Bu durum dini düşünce gelişimine uyarlandığında, daha zeki çocukların diğer çocuklardan daha hızlı dini bir gelişimi gösterebilecekleri beklenebilir. Dini gelişim açısından çocuklar arasında bireysel farklılıkların ortaya çıktığı ikinci alan, kendilerine doğrultulan sorulara verdikleri cevaplarla sezgisel dini düşünce düzeyi sergilemiştir (Karaca, 2007, s,56).

1.5. DİNİ KİŞİLİK TİPLERİ

Kişiliği her yönüyle temellendirmek için, konuyu detaylı olarak incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir. Bireyin ruhi yapısını detaylı incelemek için doğumu, kardeş sayısı, yetiştiriliş şekli, sosyal çevre, eğitim, ekonomik durum, bireysel farklılıklar ve hayata yüklenen anlam gibi birçok faktör göz önüne bulundurulmalıdır. Kişiliğin temellendirilmesinde öncelikli yapılması gereken husus insan yapısını bütünden ayırmaksızın çevreyle olan ilişkiye bakılmasıdır ve ikincisi toplumsal duyguya düşmanlık eden etkilerin incelenmesidir (Adler, 2016a, s.157).

Adler' e göre kişilik tipleri saldırgan olan ve saldırgan olmayan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Adler, saldırgan tiplerin en belirgin özelliklerinin “Kibir ve hırs, Tanrı'yı oynama, kıskançlık, haset, açgözlülük, kin ve nefret” sahibi olmaları olduğunu belirtmektedir. (Adler, 2016, s. 155-184; Adler, 2018, s. 167-199). Bu özelliklerin temelinde, en iyi, birinci, güçlü ve kusursuz olmak emelleri yatmaktadır. Bu emeller merkezleştirildiğinde ruhsal hayatta gerginlik oluşmaktadır.” (Adler, 2016a, s. 155-184; Adler, 2018b, s. 167-199).

Bu düşüncenin sonucunda üstün ve güçlü olma amacı, daha belirgin hale gelmektedir). “Genellikle başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğüyle ilgilenen bu tipler yaşantılarına gerçeklik ilkesini yitirmiş ve eylem özgürlüğü kısıtlanmış vaziyette devam etmektedirler.” Bu yönleriyle onlar, sağlıksız mükemmeliyetçilerle örtüşmektedir (Yörükkan, 2011. s. 166).

Hayatta kimseye zararı olmayan ve insanlardan kaçan, karşısındakiyle başarılı bir diyalog kuramayan başarısız kimseler, saldırgan olmayan tiplerdir. Bu

tiplerde insanlığa bariz bir düşmanlık bulunmamakla birlikte, düşmanca tavrın yol açtığı bir yalnızlık söz konusudur. Bu kişilerin en belirgin özellikleri şunlardır: toplumdaki kaçma, anksiyete, cesaretsizlik, toplumsal nezaket eksikliği (Adler, 2016a, Adler, 2018b).

Adler, saldırgan olan ve olmayan kişilik özelliklerinden farklı olarak, temel özelliğinde hırs ve kibir bulunan dokuz farklı tipten daha bahsetmektedir. Bunların başında dindarlık gelir. Adler, Dindarlık kişilik özelliğini, 18 yaşındaki bir kızın öyküsüyle anlatmaktadır (Adler, 2016, s. 51).

Öykünün başkahramanı, çocukken hırslı olmakla birlikte; iyi kalpli ve çalışkan bir kızdır. Hırsı, dindarlıkta kendini gösterir. O, ibadetleri titizlikle yerine getirmektedir. Bir gün, kilisenin geleneksel inançlarından epey uzaklaştığını ve Tanrı'nın emir ve buyruklarının dışına çıktığını fark eder. Kimi zaman da günahkâr düşüncelere kapılır kendini ve kınama duygusuyla tutuşmaya başlar. Bundan sonra her gününü, kuytu bir köşede diz çöküp kendini acımasızca suçlamakla geçirmektedir. Rahip bir gün ona, gerçekte günahkâr olmadığını ve muhakkak kurtuluşa ereceğini söyler. Rahip, bu sözleriyle onu teskin etmek istemiştir. Bir sonra ki gün, genç kız rahibin yoluna çıkar ve ona, yüreğinde bunca günahın yükü varken kendisini kiliseye layık görmediğini haykırır (Adler, 2016a; Adler, 2018b).

Bu öyküde Adler, dini yaşantıda hırsın, ne tür problemlere yol açtığını göstermektedir. Öykü kahramanın dindarlığında gösterdiği hırs, kendinden umduğu kusursuz kulluk, insan olmanın getirdiği kimi özelliklerle çatışmaktadır. Söz konusu kahraman, bu durumu kabul etmeyip kendi hükmünü kendi vermiştir. Nitekim kibir, insanın kendisini erdem, ahlaksızlık, safiyet, yozlaşma, iyilik ve kötülük gibi sorunlar üzerinde karar veren bir yargıç gibi görmesine neden olmaktadır.

1.6. KİŞİLİK GELİŞİMİ VE DİN İLİŞKİSİ

Genel olarak insanın kişiliği, yaşadığı toplumsal çevre ve buna bağlı olarak giderek büyüyen insanın bu toplumsal çevreye doğru itilmesi, onun bilincine varma ve onunla karşılıklı ilişki kurma yatkınlığında önceden belirlenmiştir (Mehmetoğlu A, 2004, s. 83).

Hemen hemen bütün teorisyenler insan gelişiminde hem sürekliliğin hem de süreksizliğin olduğu konusunda fikir birliğindedirler. Özellikle kişilik psikolojisi alanında ortaya çıkan sonuç kişiliğin karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olduğu, kimi unsurlarının sürekliliği kimi unsurlarının da süreksizliği gösterdiği yapıdadır. “*Genellikle en fazla sabitlik çeşitli zihinsel ve bilişsel boyutlarda ve en düşük değişmezlik kişilerarası davranış ve tutumlarda ortaya çıkmaktadır*” (Adler, 2018, s. 121).

Rubin’e göre kişiliğin değişmezliği konusundaki görüşler geçmiş yıllarda psikolojik bir “dogma” olarak kabul edilmesine neden olmuştur. 1970’ li yıllardan sonra ise bu geleneksel görüş değişmeye başlamıştır. Kişiliğin sadece çocuklukta değil, ömür boyunca değişimini devam ettirdiği görüşü Jong ve Erikson’nun teorilerinden destek bulmuştur (Akt. Adler, 2018, s. 126).

Adler’e göre ruhi hayat sadece kişiliğin dışavurumlarının her an tutarlı bir ilişkiler örüntüsü oluşturması anlamında bir birlik ve bütünlüğü içermez. Aynı zamanda sürekli akıp giden bir zamanı gösterir. Ferdin şimdiki ve gelecekteki tavır, geçmişteki karakterine her zaman uygundur. Bu ferdin yaşamındaki olayların geçmişin ve kalıtımın etkisiyle mekanik yoldan belirlenmesi değil aksine geçmişle gelecek arasında kopukluk olmadan birbirine bağlanması demektir. Öyle akşamdan sabaha kendi kalıbımızdan sıyrılıp dışarı çıkarmayız, kendi kalıbımızın içinde neler bulunduğunuzu da hiçbir zaman bilemeyiz (Adler, 2018b, s. 121-122).

Fromm, normal bir birey için kişiliğin özel işlevini, onun “*pratik bakış açısından kendisi için gerekli olan şeye uygun olarak hareket etmesini sağlamak ve ayırıcı etkinliğinden ona ruhsal bir doyum kazandırmak*” olduğunu kaydeder. Ona göre kişiliğin gelişimi hayatın temel şartları tarafından şekillendirilemez ve biyolojik olarak değişemez bir insan yapısı mevcut değildir. Fakat insan yapısı toplumsal süreçler boyunca aktif bir unsur oluşturan kendine ait bir dinamizme sahiptir (Fromm, 1992b, s. 88).

Fowler’e göre, iman daima bir tekâmülden geçmektedir. Bu nedene kalıpsal bir iman, insan için düşünülemez. Çünkü iman zaman içinde oluşmakta ve inanan birey inancını yaşadığı şeye göre oluşturmaktadır. Bu bakımdan her yaşta imanın

kuvveti ve inanç önermelerinden etkilenme farklılık göstermektedir (Fowler, 2011, s. 27).

Yaş, dini tecrübenin ve dini davranışın sıklığını, gerçekliğini ve niteliğini göstermesi bakımından önemli bir kavramdır. Bu bakımdan din psikolojisi ile ilgilenenler, yaş ile din arasında bağlantılar kurarak bu konuda çeşitli araştırmalar yapmıştır. Gelişim özellikleri bakımından birbirinden farklı çeşitli devreler vardır ve bunlar genel itibarıyla çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık devreleridir (Özcan, 2005, s. 27-29).

Goffman yaşadığımız çağda gerçek kişilik ile sunumu yapılan kişilik arasında bir tutarsızlık olduğunu, ayrıca bireylerin iddia ettiği ya da sahip olmayı arzuladığı benliğin gösteriler üzerine inşa edilmeye çalışıldığını belirtir. Benlik artık teşhir edilen ve teşhir edildikçe özünden ya da gerçekliğinden farklılaşarak “kamuya arz edilmiş” yeni benliklere dönüşmektedir. O, benliğin kar amacı güden bu sunumunun gündelik yaşamda bir takım araçlarla gerçekleştirdiğini belirtir. Bu araçlar belirli kavramsallaştırma ya da metaforlarla ön plana çıkar (Goffman, 2016, s. 33).

Gündelik yaşamda performans kavramını “*bir kimsenin belirli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde biraz da olsa etkisi olan tüm faaliyetleri anlatmak için*” kullanılmaktadır. Farklı alanlarda da kullanılan performans kavramı, günlük hayatın görülmeye değer bütün alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Aslında performans, göstericilerin sahnelediği ve izleyiciler üzerinde etki bırakmak için gösterilen çabadır (Goffman, 2016, s. 33).

Vitrin kavramını ise bireyin performansının, gözlemcileri var olan durumdan haberdar etmek için genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmını öne çıkarır. “Kişisel vitrin” yeni bir kavram olarak metamoflaşan, ifade araçlarının görselliğini belirtmek için kullandığı “set” kavramını bireyin gittiği her yerde kendine has durumuyla sergilemesidir. Kişisel vitrin, yaş cinsiyet, ırk, boy ve görünüş, duruş şekli, konuşma tarzı, yüz ifadesi ve vücut dili gibi parçalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla kişisel vitrin bireyin sahip ya da ait olduğu biyolojik, sosyal ve kültürel niteliklerinin bedende veya benlikte göstermesidir (Goffman, 2016, s. 34-35).

Gösterişçi dindarlık sosyal bilimlerin değişik alanlarıyla, özellikle Din Psikolojisiyle bağlantılı olarak sürekli gündeme getirilmektedir. Modern çağda gösterişçi dindarlığın hemen hemen her alanda kendini göstermesiyle bu durumdan din, dindarlık ve gösterişçi dindarlık kavramları etkilenmiştir. Günümüz toplumları, fotoğraf, imaj, gösteri ve gösteriş toplumları olarak tasvir edilebilir. Gösterinin genel durumu dindarlığı etkilemekte, gösterişçi dindarlığın çeşitli biçimlerde varlık göstermesinde rol almaktadır.



İKİNCİ BÖLÜM

İFŞA/ GÖSTERİŞ PSİKOLOJİSİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

2.1. GELENEKSEL VE MODERN DÜŞÜNCEDE MAHREMİYET OLGUSU

Gelenek, sözlük anlamıyla devretmek teslim etmek anlamlarına gelmektedir. Gelenegin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: gelenek geçmişin belirli takdimini ve bu geçmişin yeniden oluşturulmasıdır. Bundan dolayı gelenek geçmişten daha kıymetlidir. Gelenek, geçmişten gelen inançların ve pratiklerin yeniden yorumlanmasıdır (Akdoğan, 2002, s. 16).

Gelenekler sözlü veya sözsüz olabilirler. Sözlü gelenekler daha çok sembol, işaretler, objeler anıtlar, planlar vb. yapılardır. Sözlü ve sözlü olamayan gelenekler birbirinden ayrı olarak var olmazlar çünkü sözlü olmayan geleneklerin varoluşu sözlü geleneğe ihtiyaç duymaktadır (Canatan, 1995, s. 25).

Gelenek kelimesinin tanımlarına bakıldığında ortak vurgu olarak geçmiş zamanda meydana gelmiş olmasıdır. Fakat bu tanımlarda geleneğin net bir biçimde ne olduğu belirtilmemiştir. Kimileri gelenekten örf, adet ve ananeleri anlarken kimileri de dini anlamaktadır. Bununla birlikte genel itibarıyla gelenek, bir toplumun geçmişinden gelen inançlarını ve pratiklerini kapsayan bir evrimin yeniden yorumlanmasıdır (Sarıbay, 1985, s. 40).

Gelenek eski dönemlerde kalmış olmaları nedeniyle değer verilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan ilkeler olması nedeniyle bir öncekine ait olanın bir sonrakinde yenilenmesidir (Canatan, 1995, s. 28).

Bir toplumun kendinden önceki nesillerden alıp nispeten değiştirerek kendinden sonraki nesillere aktardığı; inanç, kurum ve kuralları da içeren her türlü pratiğe gelenek denir. Bu nedenle gelenek, toplumun bir önceki kuşaklardan miras olarak devraldığı ve yaşadığı dini, sosyal ve kültürel değerlerini ifade eder (Canatan, 1995, s. 28).

Gelenek/popüler halk dindarlığı, toplumun daha çok alt tabaka, orta kesim ve kırsal kesiminde hâkim olan bir dindarlık olarak gözlemlenmiştir. Burada gelenek ve kimi kalıpsal şekillerle yoğrulmuş bir din anlayışından söz etmek mümkündür.

Şekilcilik, gelenekselcilik ve ritüalizm bu tür dindarlığın temel öğeleri konumundadır. Popüler/geleneksel dindarlığın içinde teolojik unsurlara pek rastlanılmaz. Popüler dindarlık çoğunlukla başa gelen kötü olaylardan beslenir. Şifa arayışı, musibetlerden korunma kaygısı, maddi ve manevi sıkıntıları giderme ihtiyacı, bireyi popüler dindarlığa sevk eden başlıca etkenler olarak görülebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde popüler dindarlık faydacı bir karaktere sahiptir (Erkan, 2019, s. 412-413).

Geleneksel toplum bireyin konumunu belirleyen unsurlar, dini yapısı, etnik yapısı, ailesi gibi bağlı bulunduğu yapıdır. Geleneksel insan kendini, kişisel olmayan güçlere ve üzerinde herhangi bir söz hakkı bulunmayan kutsallık dünyasının kaderine tabi hisseder (Köse, 2012, s.108).

Geleneksel toplumlarda dine büyük önem verilmekte çünkü din, sosyal hayatın merkezinde bulunmakta ve toplumda meydana gelen değişimleri, gelişmeleri kendi lehine düzenlemektedir (Günay, 2017, s.156).

Mahremiyet,geleneksel toplumun hayatında var olmakla birlikte, varlığına emek harcanan veya ulaşılmaya çalışılan bir olgu olmadığı gibi, varlığından haberdar olunan bir durum da değildir. Geleneksel topluluklarda insanın özgürlüğü, hayatın hemen her karesinde ve her boyutunda yakınlarının, komşularının, yaşamın ve ölümün baskısıyla sınırlıdır. Birey hiçbir şekilde kendini bu baskılardan soyutlayamaz. Bu nedenle birey oldukça kısıtlı bir mahremiyet alanına sahiptir Modern öncesi dönemde, benzer biçimde, içinde yaşanan fiziksel ortamlar da bireyi sınırlandıran bir yapı mevcuttur. Örneğin İngiltere'de, AngloSakson kökenli ataların en erken dönemdeki evleri, geniş bir odadan oluşmaktaydı. Aile veya yakın akraba grubundan olan herkes bu odada birlikte kalıyordu, yemek pişirme, yemek yeme, dinlenme ve uyuma gibi bütün faaliyetler bu alanda gerçekleşiyordu. Modernleşme süreciyle beraber fiziksel mekânlardaki maddi gelişmenin ilk belirtileri, tek odalı bu alana, öncelikle yatak odasının ve ardından da oturma odalarının eklenmesi olmuştur (François, 1986. s.129).

Modernite Türkçeye sonradan aktarılan kelimelerden olup öncelikle Fransızcadan sonraları ise İngilizceden dilimize geçmiştir. “Modernite” Latince *modoyani* şu an sözcüğünden gelmektedir. Dolayısıyla modernite, tarihsel olanın

karşısında *şimdiyi* çağdaş olanı işaret etmektedir. Geleneklerden kopuş anlamını ise 16. Yüzyılın başlarında kazanmıştır. Bugün gelenekle aynı anlamda kullanılmakta ancak içeriği farklılaşmış durumdadır. Mornite kavramı daha çok sosyal bilim alanlarında kullanılmaktadır. Aynı zamanda bir görseelliği de gündeme getirmektedir çünkü bir şey başka şeye göre modern ya da çağdaş olabilmektedir (Çirhinlioğlu Z, 2013, s. 27).

Özgürleşmek isteyen birey aydınlanma döneminde geleneklerini arkasında bırakarak, yeniyeye açılmıştır. Yeni ya da yenileşmek siyasi ve kültürel anlamda eskisinin atılması manasına gelmektedir. Birey gelenek ve göreneklerini terk etmek zorundaydı fakat bu terk etmeyi yine sınırlarını kendisinin keşfedebileceği akıllı ile yapabilmekteydi. Akıl neni kabul edip neni reddedeceğine hâkim olmadan yenileşmesi, yeniler yaratması düşünülemezdi. Yenileşme süreci hem akılsal hem de ahlaksal açıdan uygunluk içinde gelişebilmeliydi. Birey aklını kullanırken bunu kuralları belli, var olan bir ahlak sistemi içerisinde yapmalıydı. Başka bir ifade ile geleneklerden kopma aynı zamanda ahlaksal sarsıntılara ve geçiş dönemine yol açacağından ahlaksal davranabilen bireylere ihtiyaç vardı (Çirhinlioğlu Z. 2013, s. 31).

Her toplum kendine has bir mekan üretir ve (özellikle ilkel toplumlar) kendi mekanını üretir. Toplumsal mekân, toplumsal “*yeniden-üretim*” ilişkilerini, ailenin kendine özgü örgütlenmesiyle beraber, cinsiyetler ve yaşlar arasındaki biyolojik-fizyolojik ilişkileri ve üretim ilişkilerini, yani işbölümünü ve örgütlenmesini, dolayısıyla hiyerarşileşmiş bir yapıyla toplumsal işlevleri içerir. Üretimle “*yeniden-üretim*” bu ikili halkası birbirinden ayıramaz. İşbölümü aile içinde vuku bulur ve oradan beslenir. Ailenin örgütlenmesi ise işbölümüyle birlikte işin içine girer. Toplumsal mekân ise, bu etkinlikleri bir düzene sokmak için birbirinden ayırır. Ancak burada bir başarısızlığın olmadığı söylenemez. Özellikle de kapitalizme gelene kadar biyolojik yeniden-üretim düzeyi ile sosyo-ekonomik üretim düzeyi iç içe girer. Böylece toplumsal yeniden-üretim; çatışmalara, sürtüşmelere, mücadelelere ve savaşlara rağmen kuşaklar boyunca süren toplumun yeniden-üretimini kapsar (Lefebvre, 2014, s. 60-61).

Yeni kapitalizmle birlikte bu durum (biyolojik yeniden-üretim düzeyi) iyice karmaşıklaşır. Toplumsal ilişkilerin iç içe geçişleri ve bazı sembolleri temsil etmesi durumu iyice karmaşıklaştırır. “Yeniden-üretim” ilişkilerinin temsilleri -gençlik ve yaşlılık gibi yaşla ilgili semboller içerse de içermese de cinsel sembollerden, dişilik ve erkeklik sembollerinden oluşur. Bu semboller görünenden fazlasını gizler. Bu ilişkiler, giderek kamusal, ilan edilmiş ve dolayısıyla kodlanmış ilişkilere ve gizli, yasadışı, bastırılmış, bundan böyle -sadece mevcut haliyle cinselliği içermekle kalmayan, koşullar ve sonuçlarıyla beraber cinsel arzuyu da içeren yasakları, tanımlayan ilişkilere bölünürler. Dolayısıyla mekan, bu ilişkilere ayrılmış yer ve ortamlarda, bu sayısız kesişmeyi barındırır. Bu durum da giderek çarpışık ilişkilerin artmasına ve mahrem alanın daralmasına neden olmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 62-63).

Modern toplumu geleneksel toplumdaki ayıran en belirgin farklılıklar; hızlı ve sürekli bir değişim ve bu değişimin zamanla toplumun bütün kademelerini etkisi altına alarak kendine has kurumsal ve düşünsel yapılar oluşturması olduğu söylenebilir. Modernleşme süreciyle beraber hem insan-doğa hem de insan-insan ilişkisi gözlemlenebilir bir şekilde değişmeye başlamıştır. Bu dönemde sadece insan ilişkileri değil insana olan bakış açısı da değişmiştir. Cemaate mensup birey, tek başına hareket ederek bireycilik ön plana çıkarak değer kazanmaya başlamıştır (Yüksel M, 2003, s. 62).

Modernliğin bir anlamı, başından beri kendi içinde radikal bir olumsuzlaşmayı barındırmasıdır. Lefebvre bu olumsuzluğu meşrulaştıracak olan en güçlü söylem sekülerleşme ile keşfedilebileceğini düşünür. Dolayısıyla gösteri sahte kutsallıktır. Toplumda “gerçek anlamda altüst edilmiş bir dünyada doğru bir yanlışlık anıdır”. Aslında bu sekülerlik sahte bir dindarlık biçimi olarak hep vardır. Sekülerizm sahte bir dindir. Çünkü gerçeği olmayan her şey haz verir ve gerçeği hatırlatacak her türlü olasılıktan kendini soyutlayarak güçlendirir, sahtesine benzetmek için doğru olan şeyler bile neredeyse yeniden yapılır (Debord, 2010, s. 215).

“Derbord bir canavar, bir korku filmi, yabancılaşmanın Godzilla’sı ilan ederek “gösteri” nin ipliğini pazara çıkarır.” Pop ikonlarının, neopaganist gençlik

ideollerinin ve ultra-meta-fetişizm çağında, bir gösteri biterken yeni bir gösteri başlar. Birey bu durumda bir yandan bağlarından kurtulduğunu, özgürleştiğini düşünürken diğer yandan da aşağılandığının aynı şekilde heyecanlandığını hissetmektedir. Gösteri kendi karşıtını kendisi üretiyor ve onu yutuyordu. Bir gösteriyi reddetmek, bir başkasını talep etmek demektir (Akt.Günerigök, 2018, s. 224).

Modernlik ve gelenek, karşıt bir ilişki içerisindedir. Bu görüşe göre modern toplumlarda modernliğin evrensel yapısı, geleneğin işlevsel yapısını ortadan kaldırmış ve geleneğin evrensel değerleri modernliğin evrensel değerleri ile yer değiştirmiştir. Modern toplumun temelini bireysel hak ve özgürlükler oluştururken, geleneksel toplumlarda ise tersi bir durum söz konusudur (Paker, 2005, s. 203).

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde toplumlar sarsılırlar. Çünkü o vakte kadar varlığını sürdüren kültür kalıpları ve kurumları yıkılır. Bu yıkımın çok trajik etkileri olduğu da bilinmektedir (Ortaylı, 2017, s.15)

Zihniyet değişiminden sonra mahremiyetin tarih içindeki dönüşümün seyrini etkileyen önemli bir unsur olan teknoloji araçlarının kullanım amaçlarının (denetim, disiplin, gözetim, iktidar, gösteri vs.) değişmesidir. Özellikle iletişim teknolojindeki gelişmelerin mahremiyetin dönüşümünde çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü iletişim teknolojileri bütün sınırları aşarak her şeyi görünür ve sesi duyulur kılacak bir evrim yaşatmaktadır. Belki de bu yüzden teknolojik yenilikler önceden teknolojik gelişmeler öncelikle büyük bir hazla karşılanmıştır. Fakat ilerleyen zaman içinde tehdit edici olarak görülmeye başlanmıştır. Teknoloji alanındaki bu değişimlerin önemli bir sebebi imkânların kontrol edilemez tehdit edici yanları da içinde barındırdığının görülmesindedir. Nitekim teknoloji yenilerinin etkisi de hayatın sürecinin dönüştürülebilir ve giderek artan derecede denetim altına alınabilir olduğunu göstermiştir. Gizli olan her şeyi bilme arzusu taşıyan bir iradenin elinde olduğunda teknolojinin nasıl da bir tehdiye dönüşüp, gizliliğin/mahremiyetin ve dolayısıyla insan özgürlüğünün koruyucu duvarlarını yıkıp yerle bir ettiği sıklıkla görülmüştür (Lemke, 2014, s.19).

Telefonun yaygınlaşması dâhil olmak üzere yeni teknolojiler yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren evin sınırlarını belirsizleştirmeye dolayısıyla özel

alanın daha zor kontrol edilebilir olmasına neden olmuştur. Günümüzde evler kablolarla donatılmış çatlaklarından iletişim rüzgârının estiği bir harabeye dönüşmüştür. Eş zamanlı olarak toplumun yaşadığı zihinsel dönüşümler süreci daha da hızlanmıştır. Örneğin aile anlayışındaki çözülme ya da cinsellik kabullerindeki esneklik, evlilik dışı cinselliğin yaygınlaşması ve normalleşmesi, bununla birlikte cinsiyet rollerindeki yeni yorumlar; kadınların cinsiyet eşitliğinde aldıkları yol, kadının görünürlüğü üzerindeki geleneksel sınırların kalkmasına yol açmıştır. Yeni teknolojilerin sunduğu imkânlarla desteklendiğinde mahremiyetteki dönüşümü oldukça kolaylaştırmıştır. Bununla beraber bu dönemde başka bir zihinsel dönüşüm de kapanma ya da kapatılma faaliyetinin kadına ilişkin olmasıdır. Artık sıkı sıkıya kapanma ya da kapatılma bir mahremiyet göstergesi değildir. Bu bir tür patoloji göstergesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Kalın duvarların ve perdelerin özel alanı koruduğuna dair algı yerini bu duvarların ve perdelerin bir patolojisi gizleyebileceğine dair kuşkuya bırakılmıştır. Bu nedenle şeffaflaşmanın, duvarlar ve perdeler ardından gizli olanın kısmen de olsa görünür kılınmasının iyi bir tutum olduğu anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır (Han, 2017, s. 65).

Mahremiyet tarihinin en şaşırtıcı ya da trajik evresi postmodern dönemdir. Çünkü bu dönemde mahremiyetin artık tükenmekle karşı karşıya olduğu düşünüldüğü için ölüm ilanları hazırlanmıştır. David Vincent mahremiyet için sonun başlangıcı olarak 1960'ların ortasını örnek veriyor. Mahremiyet için bu eskatolojik tartışmalar durduk yere gündeme gelmemiştir. Aksine; bazı önemli verilerden hareket edilmiştir. "Postmodern döngülerin kendi düşünsel temellerine ek olarak dijital devrimin sebep olduğu yenisünya, mahremiyetin öleceği öngörüsüne dayanarak teşkil etmiştir." Gelişen kamera ve dinleme cihazlarına ek olarak internetin keşfi mahremiyet kalıplarını yerle bir etmiştir. Artık dünya her zamankinden daha şeffaf bir yerdir. Aile hayatlarımızdan sosyal ilişkilerimize kadar hayatımızın bütün anları orta yerdedir. Doğal olarak bu durum mahremiyetin yeni bir içerikle yoluna devam ettiği anlamına gelmektedir. Yoksa büsbütün yok olduğu söylenemez. Bu dönemde mahremiyetin içeriği daha çok kişinin anlık pozisyon alışlarıyla şekil alır. Özellikle de bireyin kendi kendisiyle ya da en yakınlarından birisiyle yalnız kaldığı zamanlarda daha çok ortaya çıkar. (Özbay, 2010, s. 10).

XVI. Yüzyılda batı dünyasında sanayileşme, kentleşme ve modernleşme ivme kazanarak devam etmiş ve özellikle modernleşme yönündeki bu gelişme, dinin konumunu da tartışmaya açık hale getirmiştir. Modern düşünce dini hükümlerini sürdüren toplumları gelişimlere kapalı geleneksel toplumlar olarak tanımlamaktadır. Batı dünyasındaki bu tanımlar beraberinde modern ve geleneksel toplum tartışmasını getirmiştir.

Batı dünyasında yaşanan bu değişimler tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu etki Türkiye'de gelenekçilik-modernlik, ilericilik-gericilik, laiklik-antilaiklik vb. gibi tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaların yaşandığı bu süreçte kimileri dinin değişim ve gelişimlere engel olduğunu kimileri de engel olmadığını, aksine dinin gelişim ve değişimlere bir ivme kazandırdığını iddia etmişlerdir.

2.1.1. Geleneksel Kültürde Mahremiyetin Muhafazası

Bireyler tek başlarına kaldıklarında hangi inanca mensup olursa olsun aslında yalnız olmadıkları inancındadır. Bu düşünceye göre mutlak bir mahremiyet olgusundan bahsedilemez. İkel toplumlarda bireyin yalnız kalması çok kötü bir şey olarak görülürdü. Çünkü bireyin tek başına kötü ruhlarla mücadele etmek zorunda kaldığına inanılırdı. Bununla beraber Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Hindu ve Budist inanç sistemlerinde de atalar, ruhlar, melekler, büyücüler veya tanrılar kişiyi yalnız bırakmaz (Artuç, 2015, s. 13).

İkel toplumların hemen hepsinde erkekler ve kadınlar kendi aile fertlerinin, diğer bireylerin ve diğer kabile üyelerinin neler yaşadığını bilmek ister. Bu meraklarını gidermek maksadıyla mahrem bilgi edinmenin genel ve kolay bir yolu olan dedikodu bütün toplumlarda görülmektedir. İnsanlar özellikle başkalarının ve kendinden daha güçlü insanların neler yaptıklarını bilmek isterler. Bunun bir nedeni bireylerin kısmen kendi durumlarını ve arzularını ölçmek, kısmen de meraklarını gidermek ve diğer bireylerin yaşadığı ilgi çekici ve harika davranışları öğrenerek mutlu olmaktır (Artuç, 2015, s. 14).

Bu tür davranışlar genellikle ilkel toplumlarda görülür hatta bazı durumlarda yararlı bile sayılabilir. Bununla beraber anti-sosyal merak da söz konusudur. Bu

merak bireyin toplumun kurallarını çiğnemesine ve mahremiyetlerine girmesine neden olmaktadır.

İlk önce nesnel akıl ile doğayı gözlemlemek ve kontrol altına almak isteyen insan, modernizm ile ortaya çıkan teknolojinin sunduğu imkanlarla diğer insanları ve toplumu kontrol edip denetim altına almaya başlamış ve böylece araçsal akli egemen kılmıştır. Araçsal akıl, kontrol ve baskıya dayalıdır, özellikle teknolojik alanında boy gösteren gelişmeler sonucu kontrol ve teknik baskı altına giren insanlar, yaşamlarının her alanında iktidarın amacı doğrultusunda ve onun izni ölçüsünde özgür olabilmektedir. Bu bağlamda sistematik gözetim olgusunun ilk olarak modernizm ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Foucault'a göre gözetlenme, modern toplum ile geleneksel toplumları ayıran en önemli özelliklerden birine işaret etmektedir (Foucault, 2015, s. 54-55).

Foucault iktidar kavramını Panoptikon kavramı ile açıklamaktadır. Bentham'ın projesi de alegorik bir iktidar çözümlemesi değildir. Örneğin hücre sakinleri bireyselleşmiştir çünkü birbirleriyle olan tüm diyalogları kesilmiştir. Tepede gözetleme merkezi bulunur. Bu merkezin varlığıyla hücreler arasında bir mesafe bulunmaktadır. Hücre sakinleri, merkezle bulunanlar ile tek yönlü bir iletişim içindedir. Bentham hücrelerin iç korumalıklarının demir ızgaralardan yapılacağından, geceleri küçük lambalarla yapılacak aydınlatmaya kadar tüm ayrıntılarıyla Panoptikon'u tasvir etmektedir (Bentham, 2016, s. 35-36).

Gözetim olgusunun varlığı da diğer bir çok unsur gibi kapitalizme dayandırılır. İnsan aklının kontrolü, nüfus gözetimi ve müşteri gözetimi kapitalizmin unsurları olarak dikkat çekmektedir (Çakır, 2014, s. 109).

Bugün bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile sadece çalışma alanlarında değil; özel yaşamların da her karesi gözetlenebilmekte ve veri bankaları aracılığı ile her an kaydedilebilen her türlü iz, bireylerin yaşamlarının her kesitinin kontrol edilip denetlenmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla iktidarın sürekli bilme isteği özel yaşamın ihlalini gündeme getirmektedir (Çaycı, 2016, s. 162).

Özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırların giderek yok olduğu ve tüm gözetimi sistemlerine rağmen varlığını sürdüren toplumları panoptikon (görünmeden

görünebilme) kavramı ile tanımlamak ve anlatmak yetersizdir (Öztürk, 2013, s. 133).

Sosyal medya araçlarının özellikle internete bağlı olarak kameranın yaygın kullanımını dünyanın her yerinde dijital gözetmeyi kolaylaştırmakta ve mahrem alanların sınırlarını giderek daraltmaktadır. Günümüzde yaşamımız farklı gözetimi teknolojileri ile kayıt altına alınmakta ve dahası bu izleme toplum yaşamında “haz veren ve eğlenceli” bir hal alan bu denetime gönüllü bireyler ortaya çıkarmaktadır. Tüm gözetlenme faaliyetleri elektronik ortamlarda eş zamanlı olarak gerçekleştirilmekte ve bu durum bilgi teknolojilerinin hüküm sürdüğü postmodern bir yaşam tarzı içerisinde ortak küresel kültürel bir değer olarak ortaya çıkmaktadır (Bentham, 2016, s.31).

Panoptik evren kurgusu gözetlemenin gözetleyen lehine olduğu tek yönlü bir ifşayı ifade ediyor. Panoptik evren kurgusu mekan olarak hapishaneyi hedef alırken, çoğunluğun azınlığı izlediği ve çift taraflı rızayı yansıtan sinoptik evren ise haberleşme araçları üzerinden kurgulanmaktadır. Panoptik evrenin gerçekliğini güvenlik oluştururken, sinoptik evren gözetleme ve gözetlemeden duyulan hazzın birbirine bağımlı olduğu iki yönlü bir eğlence anlayışı üzerine kuruludur (Bauman, Lyon, 2013, s. 65).

Sosyal iletişim araçlarının gözetleme eyleminin modern varlık kazanması mahremiyet olgusunun sınırlarını daralttığı gibi merak da mahremiyeti ihlal eden bireysel ve kısmi bir unsurdur. Ayrıca toplumun kurallarını ve ihtiyaçlarını yürütmek için devlet otoriteleri tarafından gözetlenme durumu vardır. Her toplumun kendi kurallarını ve tabularını korumak ve bu kuralları işletmek için bir mekanizmaya ihtiyaçları vardır (Aydemir, 2012, s. 23).

Modern öncesi dönemde kişisel mahremiyetin muhafazasından ziyade toplumun muhafazası öncelikliydi. Bireyin herhangi bir topluluk veya grubun üyesi olarak görüldüğü, üyesi olarak bulunduğu bütünü menfaati doğrultusunda sorumluluk yüklendiği yani kendi menfaati için değil de bütünü menfaati için yaşadığı anlayışının hâkim olduğu bir yapıda bireyin modern anlamda "*özel yaşam alanı*" ndan veya "*mahrem alanı*"ndan söz etmek güçtür. Sosyal hareketlilik, iş bölümü ve farklı olanakların sınırlı olduğu böyle bir yapıda bireyin mahrem alanın

yeterli düzeyde korunması ve bu alanla ilgili kavramların beklenen düzeyde gelişmesi beklenemez. Bireyin tek başına bir değer olarak görülmesi için çeşitli sanayileşme, kültürleşme ve modernleşme aşamalarından geçmesi gerekmektedir (Yüksel M, 2003, s. 22).

2.1.2. İslam Düşüncesinde Mahremiyet Kavramı

Mahremiyet kelimesi Arapça kökenli "haram" kelimesinden gelmektedir. "Mahrum", "hürmet", "muharrem", "tahrim" gibi kelimeler de aynı kökten gelirler. Yasaklamak, men etmek, mahrum etmek, mümkün olmamak, el sürmemek, herhangi bir şeyi terk etmek, kişinin namusunu koruduğu yakınları, saygı gösterilecek şey; kadın ve kendileriyle evlenmenin haram olduğu yakın akraba gibi anlamlar içerir (Diler, 2014, s. 30).

Mahremiyet kavramı da aynı kökten olup, gizlilik bir şeyin mahrem (gizli) yönü demektir (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat:579). Başka bir manada bir insanın dokunulmazlığı da denilebilir (Diler, 2014, s. 30).

Mahremiyet gizlilik, bir şeyin gizli hali demektir. Bir şeyin gizli (mahrem) yanı demektir (www.tdk.gov.tr.).

Mahrem kelimesinin anlam içeriğinin belirlenmesinde kültür farkı önemli bir etkidir. Mahremiyet her kültürde varlığını sürdürdüğü gibi farklılaşan yönlerini de sürdürmektedir. Mahrem kelimesinden kastedilen özel durumlar sadece bireyin kendisi için belirleyip orada muhtariyete sahip olduğu alan değildir. Bu aynı zamanda ilahi gücün önemli ölçüde egemen olduğu bir alandır (Bağlı, 2011, s. 185).

Mahremiyet bireyin şahsına münhasır olan konuları başkalarının bilgisine ve müdahalesine kapatabilmesi olarak tanımlanabilir. Mahremiyet muhtevası toplumdan topluma farklı şekilde algılanabilmektedir. Bununla beraber; parmak izi, kimlik numarası, banka hesabı, hastalıklar, kullanılan ilaçlar gibi bilgiler genel olarak mahrem sayılmaktadır. Mahremiyet kavramı insanlık tarihi ile aynı yaşıttır ve her toplumda bulunur (Aydemir, 2012, s. 3).

İngilizcede ise "privacy" ve "intimacy" kavramlarıyla ifade edilen mahremiyet özel hayat, özel hayatın gizliliği anlamında kullanılmaktadır (Avaner, 2018, s. 110). Mahremiyeti İngilizcedeki privacy kavramıyla kastettiğimizi eksiksiz

tanımlamak semantik açıdan zordur. Bu kavramı tam anlamıyla tanımlamak, kavramın tüm özelliklerini kapsayan genel bir tanımla anlatmak kolay değildir. Çünkü “mahrem” den tam olarak ne anladığımız tarih boyunca farklılık göstermiş ve ortamlarla bağlantılı olmuştur. Fakat temelde özel hayatın demokratik bir toplum için taşıdığı sosyal değeri yadsıyacak bir anlayışa pek rastlanmaz (Lokke, 2018, s. 23).

Özel hayata saygı bireyin vazgeçilmez bir parçasıdır. Batılı liberal gelenek içerisinde böyle bir bütünlük, hür bireylerin iyi bir toplum oluşturabilmesi için gerekli bir ön koşul olarak görülmektedir. Özel hayata saygı, bireysel özgürlük ve etik konusunda ilerleme gösterebilmelerinde belirleyici bir etken olarak görülmektedir (Lokke, 2018, s. 21).

Özel yaşam alanı birey haklarına yönelik korumadan yararlanır. Bu alana hak sahibi olmadan girme, bu alandaki olaylardan bilgi edinme ve onları resmetme hukuka aykırıdır. Fakat bu alana ait bilgilerin üçüncü bir kişiye yayılması her zaman hukuka aykırı değildir. Özel yaşam alanı bireyin kendisine yakın olan kişilerle paylaştığı bir alan olduğundan bu kişilerin edindikleri bilgileri başkalarına yaymaları hukuka aykırılık teşkil etmez. Örneğin bir doğum gününün, davetliler tarafından başkalarına anlatılması mümkündür. Ancak bu tür olayların kamuya açıklanması hukuka uygun değildir. Özel yaşam alanına müdahale bizzat birey ya da onun izni ile gerçekleşiyorsa mahremiyet hakkı sona erer (Yüksel M, 2002, s. 26).

Modernlik öncesi ve modern toplumlarda bazı güven özellikleri ve kişilik gelişim süreçleri vardır. Bunlardan ontolojik güvenlik, varlıkla ya da fenomenoloji kavramıyla “dünyada olmakla” ilgilidir. Ontolojik güvenlik bilişsel bir süreç olmaktan öte duyuşsal bir olgu olup bilinçaltına kök salmıştır. Güven ontolojik güvenlik nesnelerin ve kişilerin sürekliliği duygusu, yetişkinin duygusu içinde birbirine bağlı olarak varlığını sürdürürler. İnsan dışı nesnelerin güvenilirliğine olan güven, bireylerin güvenilirliği ve yetişmesine duyulan güvenden daha ilkel bir inanca dayandığı sonucu ortaya çıkar. Başkalarına duyulan güven sürekli ve tekrarlanan türden psikolojik bir ihtiyaçtır. Başkalarının güvenilirliğinden veya dürüstlüğünden güvence çıkarmak, bilindik maddi ve toplumsal çerçevelerle ilgili deneyimlere eşlik eden bir tür duygusal doyum şeklidir. Ontolojik güvenlik ve rutin

alışkanlığın kapsamlı etkisi yoluyla yakından ilgilidir. Çocuğun ilk bakıcıları çocuk için ileri bir hayal kırıklığı ya da ödül mahiyetinde rutinlerin izlenmesine çok fazla anlam yüklerler. Bu tür rutinler hangi sebepten olursa olsun kesintiye uğradıkları zaman kaygılar yükselmeye başlar ve bireyin en sağlam yönleri bile parça parça bozulmaya başlar (Giddens, 2016, s. 80-90).

Modernlik öncesi kültürler ve modern dünya kültürleri içindeki güven ilişkileri içinde güven koşulları arasında da temel karşıtlar vardır. Modern öncesi dünyada ontolojik güvenlik öncelikle güven bağlarıyla ve yörenin güven koşullarıyla sıkıca oturmuş risk ve tehlike durumlarıyla bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Yokluk ile asli bağlantısından dolayı güven her zaman, zaman-zaman içindeki “güvenirlilik” etkileşimlerin düzenlenme tarzına bağlıdır (Giddens, 2016, s. 80-90).

Modern dünyada ev içi ilişkilerin nereyse bütün ayrıntılarıyla polisiye bir gözetime tabi tutulabilmesi, muhakkak ki şiddetin olabildiğince genişletilmiş tanımıyla mümkündür. Şiddet sadece fiziki bir eylem değil, cinsel, psikolojik ve ekonomik sonuçları olan belirli belirsiz bir kavram olarak da sunulmaktadır. Günümüzde evin mahrem alanlarının ve karı koca arasındaki en mahrem ilişkileri bile sosyal medyada bizzat bireyler tarafından pazarlanmaktadır. Asıl problem aile içinde yaşanan şiddet ya da istismar değil bazı şeylerin görünemiyor olmasıdır. Aydınlanma çağında görünür kılmayan hiçbir şey kalmamalıdır. Ancak aydınlanma güçlü spotlarıyla görünür kıldığı şeyi aynı zamanda yok etmektedir. Şeyler karanlıkta değil aşırı ışık altında kaybolmaktadır. Daha genel bir ifadeyle görünür şeyler karanlık ya da sessizlik içinde kaybolmaz, görünürdendaha görünür olanda kaybolurlar (Han, 2017, s. 28).

İslam dininde mahremiyet, inanma arzusunda olduğu gibi insandaki örtünme ve mahremiyet duygusu da bireyin fitratında var olan fitrî bir durumdur. İnsandaki “kalıcılık” isteğini kullanarak Allah’ın koymuş olduğu yasakları çiğnemeye davet eden şeytan, arzusuna ulaşarak insanın avret yerlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fakat buradaki önemli husus, şeytanın telkinlerine kulak verip hata yapan insanın, buna gösterdiği tepki ya da verdiği reflektir. Kur’an’a göre, mahrem yerleri ortaya çıkan insan, “*Yaratıcı’nın tabiatında halk ettiği bir duyguyla derhal*

örtünmüştür (A'râf, 7/20-22). Mahremiyet duygusu insanda fitrî bir vasıf olunca da, en ilkel kabilelerde bile bunu gözlemlemek şaşkırtıcı olmayacaktır” Bu durumda, halim bir fitrata sahip bireyde örtünme duygusunun, onun doğuştan getirdiği fitri bir özellik olduğu söylenebilir. Bu durumun aksine bir tutum ise insanın şerefli bir mahlûk olma özelliğini zedeleyecek, hatta tümüyle yok edebilir (Bağlı, 2011, s.184).

Mahrem kelimesinin içerdiği alanın belirlenmesinde kimi dini ritüeller de söz konusudur. Fakat bu dini söylemin belirlenmesinde kelimenin aslen Arapça olmasından kaynaklı değil “ilahi buyruklarla çizilen sınırların ihlali” olmasındandır. Ayrıca konu “el sürmemeyi” de içine alan geniş bir alanı ifade eder. Üçüncü bir şahısla paylaşıldığında önemini yetiren bir durum olarak mahremiyet, bölgesel delinmelerle tamamen yok olmaz. Bireye özgü bir alanının yine bireyin kendi iradesiyle bir başkası ile paylaşması konuya ayrı bir bakış kazandırmaktadır (Bağlı, 2011, s.185).

Belsey ise mahremiyet kavramını sadeleştirerek anlatmaktadır. Belsey'e göre sade bir anlatımla mahremiyet bireyin kendi hayatının kontrolünü başkalarının eline vermemesi anlamına gelir. Mahremiyet; bireyin kendini geliştirmesi, özsaygı, bireyin saygınlığı, güvenliği, özerkliği, kimliği, genel olarak ahlaki bütünlüğü ve dokunulmazlığı ile ilgilidir. Kişisel yaşamın üç alanında mahremiyetin korunması gerekli görülebilir. Bu nedenle üç tip mahremiyet söz konusudur; Bedensel/Fiziksel, Düşünsel/İletişimsel ve Bilgi mahremiyeti. Bunlardan ilk ikisi doğrudan, üçüncüsü ise dolaylıdır (Belsey, 2013, s. 61-62).

Bedensel ya da fiziki mahremiyet: Bedenin yaşayabildiği, işlevlerini yerine getirebildiği ve hareket edebildiği bir alan sağlar. Bireyin başkalarına yakın durması, dokunsal temasta bulunması ya da gözleri veya kamera gibi cihazlarla izlemesi gibi tecavüzlere karşı korunmasıdır (Belsey, 2013, s. 61-62).

Düşünsel ya da iletişimsel mahremiyet: bireyin düşünceleri, hisleri, istek ve arzularıyla baş başa kalmasını sağlar. Bu duygularını arzu ettiği kişilerle paylaşarak ya da elektronik cihazlarla saklayarak paylaşabilmesine karşın; kulak verme ya da diğer türlü psikolojik müdahalelerden korunmuş olması gerekir (Belsey, 2013, s. 61-62).

Bilgi mahremiyeti: bireye ait olan özel ya da kamusal kurumlarda yasal olarak muhafaza edilen mahrem bilgilerin korunmasını sağlar. Bunların üçüncü bir şahısla paylaşılmasını engeller. Bilginin yasal olarak muhafaza edilmesi sadece kanuni olmasını değil, bireyin bilgisi ve izni dâhilinde tutulması anlamına gelir. Bunlara banka hesapları, vergi ödemeleri, sosyal güvenlik bilgileri, eğitim bilgileri, mesleki bilgiler ve hastalık kayıtları da dâhildir (Belsey, 2013, s.61-62).

Günümüzde mahremiyet genel bir kavram olarak kullanılmaktadır, düşünce özgürlüğü, bireyin kendi üstündeki kontrolü, kişinin yalnız kalma isteği, kendisi ile ilgili bilgileri muhafaza etmesi, arama ve sorgulardan korunması gibi birçok unsuru barındırır.

Mahremiyet arapça “haram” kelimesinden gelir ve haram olma hali demektir. Herhangi bir şey yasaklanmışsa onu yapmak haramdır. Bu haram için “mahrem” veya “muharrem” kavramları da kullanılmaktadır. Yasaklılık haline ise “mahremiyet” denir. Dokunmazlık hali de denilebilir. Haram, mahrem ve mahremiyet kavramları, dini hükümlerle ilgili olarak yasak olan her için kullanılmıştır (Göle, 2001, s. 128). Mahremiyet dokunma duygusundan ziyade görme duygusuyla nitelendirilmelidir. Gözetme bireyin özel yaşantısını her yerde tehdit eder. Ancak özel yaşama ya da mahremiyet hakkı insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat gözetim faaliyetleri bireyin haklarını kendi elinden alarak kamusal hale getirmektedir (Yüksel, 2003, s. 71).

2.1.3. Mahremiyet ve Din

Din, iyiyi ve doğruyu tanımlamakta içsel dünyalara yönelmekte, gündelik yaşamı zamanlamakta, cinsler arası, bireyler arası ilişkilerin boyutunu yazarak modern toplum içinde yol gösterici olmaktadır (Göle, 1991a, s.180).

Mahremiyet, mahrem olanın mahremşekilde tasdik ve tesis edilmesidir. Mahrem, haram kılınmış anlamındadır. Dolayısıyla mahrem öncelikle haram kılma hareketi vasıtasıyla tasdik edilebilir. Haram kılınmış olanı ancak Allah meşrulaştırabilir. Çünkü neyin neden mahrem olduğunu dünyevi bir bakış açısıyla tespit etmek imkânsızdır. Tıpkı canlı ile cansız arasındaki farkın tespit edilmesinin imkânsız olduğu gibi. Diğer ifadeyle vahyin olmadığı bir dünyada, mahrem ancak

muğlaklık alanına terk edilir. Mahremiyet olmadan var oluştan söz edilemez çünkü mahremiyet en temel var oluş şartıdır. Beşerin vücudunu ötekine haram kılarak onu diğer mevcutlardan temyiz eder. Mahrem ve gösteriş zıtlık teşkil eder. Birbirinden farklı inanç ve düşüncelere sahip birçok insan mahram anları olduğunu kabul etmekte ve gösterinin kötü bir şey olduğunu kabul etmektedir. Fakat mahrem ne anlama geldiğini ve mahrem alanın nerede başladığı konusunda birbirinden farklı düşüncelere sahip olmaktadır. Gözetim ve gösterişin hüküm sürdüğü dünyada mahremden ne anlaşıldığı muamma hale gelmektedir. Buradaki asıl zorluk ise mahremiyetin sınırlarının dünyevi bir düşünce içerisinde yatmasından kaynaklanır. (Öğüt, 2010, s. 44-45).

Sosyo-psikolojik açıdan bakıldığında kıyafet, kişilik bilincinin gelişimini etkileyen toplumsal unsurlardan kabul edilmiş ve bireylere belli bir davranış şekli kazandırdığı kanıtlanmıştır. Dinlerin sosyal yaşamı düzenleme gibi amaçları olduğundan giyim konusunda da emirlere yer verilmiştir (İzgi, 1987, s. 86).

“Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar”...(Kur’an Kerim. Nur. 24:31). Bugün birçok ülkede ahlak, estetik anlayışa tabi olmuştur. Sanat için ya da iş için soyunmak ahlaka aykırı olarak görülmemektedir. Ancak kendi değerlerini yaşamakta olan Müslüman toplumları mahremlerini korumak için modanın değil, ihtiyacın gerektirdiğinden ve bu nedenle toplumun gelenek haline getirdiğinden daha fazla açılmazlar (Kur’an Yolu, 4/70-75).

Mahrem kelimesinin kendisine saygı duyulan şey, yani kadın anlamında da kullanılması, özel olarak “kadın” olgusuna dair bir belirleyiciliği de içerir. Üçüncü bir kişi ile paylaşıldığında asıl manasını yitiren bir durum olarak mahremiyet, lokal delinmelerle tamamen yok olmaz. Bu aynı zamanda ilahi belirleyiciliğin de egemen olduğu bir alandır (Bağlı, 2011, s.193).

Mahremiyetin mevki kaybetmesiyle teşekkül eden teşir/gösteri toplumunda ayıp, yasaklı olan herşey hızlı bir şekilde sahne ve ekranlara taşınırken gayri medeni bir duygu olarak dışlanan utanma/hayâ yaşamın kıyısında tutunma mücadelesi vermektedir. Mahrem olanın hiçbir maddi ve giderek sosyo-politik değeri

kalmadığından, bireyler tüm arzularını hayâsızca ve fütursuzca açığa vurmak şartıyla toplumsallaşmaya çalışması ve kendini görünür kılmaya çalışması olmuştur (Işık, 2018, s. 83).

Batıda bir insan bir itiraf hayvanına dönüşmüştür. Foucault'agöre "itiraf" öyle bir hale getirilmiştir ki salt getirme, dışsal sonuçlarından bağımsız olarak, dile getirende özünde değişmeler yaratır. Onu aklar, günahlarını bağışlar, temizler, hatalarından arındırır, onu azat eder, selamet ve vaat eder. İtiraf yöntemi batıda gelişmiş ve zaman içerisinde sadece suçların itirafını değil, her şeyi kapsar olmuştur. Modern dönemde devam ettirilen bu itiraf yöntemiyle cinsellik susturulma, üzerini örtme yolu ile değil, söyleme geçirilme ve konuşma yöntemi ile denetim altına alınmaktadır (Foucault,1993, s. 65)

Mahremiyet olgusunun gerilemesiyle, dinin gerilemesi arasında doğrudan mahremiyeti modern bir icat olarak değerlendirip gerilemesini, itiraf kurumunun yükselişini bağlasa da aslında mahremiyeti dinle bağlantılandırıp onu geleneksel dini toplumların asli unsuru olarak değerlendirmek daha doğru olur. Dolayısıyla mahremiyetin düşüşüyle dinin gerilemesi arasında bir ilişki vardır. Yani din çeşitli nedenlerle saldırıya uğradıkça dinin inşasında rol alan birçok şey gibi mahremiyet de bunlar arasında yer almıştır. Din geleneksel hayatın (inanç çağı) atmosferinden çıkarıldığı günden beri saldırı altındadır. O günden bugüne kadar olan süreç alışageldiği üzere iki aşamalı bir evre olarak değerlendirecekse bu evrelerin her ikisinde (moderinite-postmoderinite) din saldırı altında olmuştur. Birinci aşamada doğrudan hedef konularak, ikincisinde dolaylı olarak yıkıma uğratarak gerçekleşmiştir. Moderinite kendine özgü tikel bir teoloji üreterek birçok alanda bütünlüklü ve birbiriyle ilişkili, tutarlılık amacıyla olan bir yapı kurmuştur. "Bu nedenle modernite için seküler niteliğiyle varlığını her şeye rağmen kolektif olarak sürdürme iddiasında olan bağımsız bir mahremiyet alanından bahsedilir. Söz konusu mahremiyet dinsel olmasa da ladini kolektif iradenin tecellisi olarak var kılınmış ve herkes için bağlayıcı bir değer hüviyetini kazanmıştır (Çağan, 2018, s. 34).

2.2. DİNLERİN GÖSTERİŞÇİLİĞE BAKIŞI

Dinin gösterişçiliğe bakışı tüm dönemlerde sert olmuştur. İncil gösterişle yapılan her eylemi ya da ibadeti reddetmiştir (Matta/6, 1-2). Örneğin gösterişle

sadaka vermeyi (Matta/6, 1-49, gösterişle dua etmeyi (Matta6, 5-7) ve gösterişle oruç tutmayı (Matta6/, 16-18) red eder, ayrıca bu davranışları kötüler ve yasaklar. Aynı şekilde Kur'an da riyanın (gösterişin) her türlüünü reddetmiştir:

Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez. (Bakara, 6:264),

Yine benzer bir ayette; *“Ve onlar, mallarını insanlara gösteriş için infâk ederler, Allah'a ve ahiret gününe (insan ruhunun hayatta iken Allah'a ulaştığı sonraki güne) inanmazlar. Ve kim şeytanı kendisine yakın arkadaş edinirse, işte bu kötü bir arkadaşlıktır.”*(Nisa,4:38). Görüldüğü üzere Kur'an gösterişle yapılan ibadetlerin veya eylemlerin ahirette bir değerinin olmadığını dile getirdiği gibi gösteriş için ibadet eden kişiye karşı kayıtsız kalmayıp cezalandırılacağını haber vermektedir.

Gösteri toplumu modern toplum sosyolojisidir. Debord gösteri (spesacle) kavramını ideal bir söylem haline getirmiş ve yeni bir içerikle yeni bir tanıma kavuşturmuştur. Debord bu kavramla modern toplumsal faaliyeti yorumlayıcı bir tarzda anlamaya ve böylelikle toplumsal eylemin felsefi ve psikolojik söylemlerini “post-marksizm” üzerinden yabancılaşmayı dışarda bırakmayan imgesel bir söylemle açıklamaktadır. Debord gösteri toplumuyla Marx'ın ön gördüğü meta anlayışının çağdaş kapitalizm ile değiştiğine dikkat çekmektedir. Böylece metaların maddi değeriyle birlikte gösteri ile oluşturulmuş değeri ortaya çıkmıştır. Bu sebeble Debord, gösteri kavramını kullanırken onu Marksizm etkisinden koparmamış kavramı felsefi, sosyolojik ve psikolojik bir açıdan değerlendirmiştir (Debord, 2018, s. 23).

Hadislerde de riya üzerine çokça durulmuş ve mü'minleri riyanın tehlikelerine karşı uyarmıştır (Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, Mısır 1313: 24; Tirmizi Sünen, Nuzur, 9; İbn Mace, Sünen, Fiten 19 vb.). Dinler doğası gereği yapaylığı reddettiği gibi insanın da fitratına uygun olarak samimiyetle ibadet etmesini ister. Dinlere göre ibadetlerin makbul olanı ihlâslı ve samimiyetle yapılanıdır. Dinler, insanların evvela dürüst olmalarını ister.

Din, gösterişsiz samimi ve içinde riya barındırmayan bir inanç anlayışının egemen olduğu toplumları oluşturmayı hedefler. Dinler kendisiyle barışık, umutvari ve çelişiksiz bireyler hedeflediği gibi bir yandan da Allah'a huşu içinde ibadet eden, fitratına uygun bir din sergileyen ve dinde samimiyetin hâkim olduğu bir toplumlar oluşturmak ister. Toplumsal ilişkilerin ve Allah'a karşı yapılan ibadetlerin yapay ve gösterişe dayalı olan toplumların varlığını sosyal birlik ve bütünlük içinde sürdürmeleri pek de mümkün değildir (Okumuş, 2017, s. 72-73).

Özellikle Kur'anda gösterişle ilgili ayetler, çoğunlukla imani hususlar, namaz ve nifaki konularda olduğu söylenebilir. (Bkz. Bakara, 2:264; Nisa,4:38-142; Enfal,8:47; Maun,107:6 vd.) Kur'an insanların yerine getirmediği ve yerine getiremeyeceği şeyleri söylemeyi (Bakara, 2:44; Şuura, 26:226) inanmadıkları halde inanmış gibi görünüp Allah'ı ve ona inananları aldatmak amacıyla inandık demelerini (Bakara, 2: 8-10-204), malını insanlara gösteriş olsun diye harcamayı (Bakara, 2:264; Nisa, 4:38), insanlara gösteriş olsun diye namaz kılmayı (Nisa, 4: 142; Maun, 6: 107) ve gösterişin her türlüünü reddeder (Karaman, Kuran Yolu, 40-3831).

Hız Muhammed ümmeti için en çok endişe duyduğu şeyin küçük şirk olarak adlandırılan riya olduğunu belirterek İslam âlemini riya tehlikesine karşı uyarmıştır. Başka bir hadiste ise sırf gösteriş olsun diye yapılan iyiliklerin duyurulması ya da başa kalkmasının Allah katında kötü bir davranış olduğu dile getirilmiştir. İslama göre riyanın yasaklanmış olması bir bakıma meşru kılınmaması anlamına da gelir. Çünkü riyanın meşru kılınması esasında bireyin ve toplumun bozulmasına göz yummak anlamına gelmektedir (Sabık, 1999, s. 40).

İmam Gazali'ye göre gösteriş sadece ibadetlerde yapılamamakta aynı zamanda ibadet sayılmayan hususlarda da yapılmaktadır. Diğer bir ifade ile gösteriş sadece din işlerinde değil dünyevi işlerde de yapılmaktadır. Örneğin halk arasında gezmeye giderken süslenmek de bir gösteriştir fakat haram değildir. Çünkü bu davranış dini olmayıp, dünya ve riya ile ilgilidir. Hız Muhammed de halkın huzuruna çıkarken üstüne başına dikkat etmiştir. Ama bunu insanlara gösteriş olsun diye yapmamıştır. Aksine insanlara verdiği değer ve gösterdiği saygı gereği yapmıştır. Gazali'ye göre insan halk huzuruna çıkarken onlara karşı süslü, güzel görünmek ve

saygı kazanmak için süslenirse mübah bir iş yapmış olur. Ona göre yapılan eylemin haram olmaması için amacın gösteriş değil, sosyal hayatın bir gereği olarak insanları dikkate alma ve onları önemseme olmalıdır. Dolayısıyla burada gerçekleştirilen eyleme gösteriş değil; gösterim, gösteri demek daha doğru olur (Gazali, 2014, s. 100).

Yine sekülyerleşimin bir ürünü olan tüketim kültürü insanları farklı faaliyetlere sevk etmiştir. Hatta boş zamanların önemli bir aktörü haline gelmiştir. Bu kültürün üretilmesinde kitle iletişim araçları ve internet ve alışveriş merkezleri önemli rol oynamaktadır. Özellikle gençler üzerinde etkili olan tüketim kültürü bir ideolojiye dönüşmekte. Ancak ne denli önemli olursa olsun tüketim toplum hayatının tek gayesi değildir. Toplum sadece ekonomiye dayalı olarak varlık göstermez. Her toplumun kendi kültürünü oluşturmasında belirleyici sosyal, dini ve gündelik formları vardır (Erkan, 2018, s 20-22).

Modern çağda dijital teknolojinin hemen hemen her alanda kullanılması, güvenlik sistemlerine rağmen kişiye ait özel bilgilerin dijital ortamlarda kaydedilmesi ve günümüz konutların mimari yapısı birey mahremiyeti açısından büyük problemleri gündeme getirmektedir. Teknolojinin birey mahremiyetine etkisi, toplumda özel hayatın bireyin tekelinde olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

2.2.2. Gösteriş Kavramı

Gösterişçi dindarlık kavramının çok iyi anlaşılmasında öncelikli kavram gösteriştir. Gösteriş “riya ve müraat” kelimelerinin karşılığıdır. Gösteriş görmek, gözlemlemek, farkına varmak, anlamak, hükmüne varmak, saymak, karar vermek, kabul etmek, inanmak, dile getirmek gibi pek çok anlama gelen raa (ruu’ye-ra’ye) kökünden türemiş olup müraat gibi fiilin müfaele babındanra’nın mastarıdır. Bir olayı bir işi bir oluşu insanlar görsünler diye davranışta bulunmayı, içten pazarlıklığı, iki yüzlülüğü, sahtekârlığı ifade eder. Bu bağlamda görme ile gösterme arasında ki nüans eylemi gerçekleştirenlerin başkılığıyla alakalıdır. Görme, sağlıklı anatomiler için rutin bir beceridir. Gösteriş ise bu eylemi gerçekleştiren kişilerin hedef kitlesi üzerinde sunni bir etki yaratma çabası ve işidir.

Görme, göstermeden, gösterme gösteriden, gösteri de gösteriştin beslenebilir. Gösteri kendini ferdi olarak sunabileceği gibi hem toplumun bir parçası olarak hem de bireyi ve toplumu birleştirici bir unsur olarak sunabilir (Okumuş, 2017, s. 31-32).

Dışa yönelik bir yaşam tarzı sunan gösteriş, olduğundan farklı görünmez. Gösteriş, gösteride bulunan insanın davranışını diğer insanlara sunması sahnelemesidir (Goffman, 2016, s.32).

Gösteriş din ve dünya işlerinde insanlara hoş görünme maksadıyla eylemde bulunmaz. Gösteriş, kişinin kendine hoş gelen davranışı başkalarının da hoşuna gidecek biçimde sergilemek istemesidir (Okumuş, 2017, s. 33).

Gösteriş, kişinin içinde hissettiği duygunun tam tersi şeklinde eylemde bulunması, kendini olduğundan farklı göstererek insanların beğenisini kazanma çabasıdır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de "onlar gösterişte bulunmayı severler" (Maun, 107:6) ayetinde "gösterişte bulunurlar" ifadesi "*insanlara karşı içlerinde bulunmayan şeyle hakaret ederler*" yani gerçek yüzlerinin aksini gösterirler anlamındadır. Burada niyetin önemi karşımıza çıkmaktadır. Samimiyetle yapılan eylemin aksine gösterişle yapılan eylem niyetle uygunluk göstermez. Gösterişçi burada iyi niyet taşımadığı halde iyi bir davranış sergiliyor gibi görünür. Denilebilir ki gösterişte ortaya konulan eylemde kişinin gerçek niyetine kısmen ya da tamamen terstir. Bu bağlamda gösterişin içten pazarlılık olduğu söylenebilir. Yine bir hadiste niyet ve amel ilişkisi "mü'minin niyeti, amelinden, münafiğın ise niyetinden hayırlıdır" şeklinde dile getirilmiştir (Gazali, 2014, s.101).

Gösterişçidindarlıksadece günümüzün problemi olmamakla beraber tüm çağlarda kutsal kitapların da işaret ettiği bir gerçekliktir. Hem İncil hem de Kuran'ı Kerim riya ve gösteriş adına yapılan her türlü ibadeti reddetmiştir. Örneğin:

Siz ey imana ermiş olanlar! Servetini gösteriş ve övgü için harcayan, Allah'a ve Ahiret Gününe inanmayan kişinin yaptığı gibi, iyiliğinizi başa kakarak ve ([muhtaç kimsenin duygularını) inciterek yardımlarınızı değersiz hale sokmayın: Onun hali, üzerinde (biraz) toprak bulunan yumuşak bir kayanın hali gibidir, bir sağanak vurunca onu sert ve çıplak bırakıverir. Bu gibilerin, yaptıkları (hayırlı)

işlerinden hiçbir kazançları olmaz: zira Allah, hakikati reddeden bir toplumu hidayete erdirmez (Bakara, 264), Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmadıkları halde mallarından başkalarına (sırf) insanlar görüp takdir etsinler diye harcayanları (Allah sevmez); yakın dostu şeytan olan kişi, ne kötü dost sahibidir (Nisa, 38). Yaptıkları tüm işleri insanlar görsün diye yaparlar. Bu yüzden, taktıkları muskaları büyütürler ve giysilerinin saçaklarını genişletirler (Matta, 23:5).

Görüldüğü üzere gösterişçi dindardık sadece çağımızın değil, tüm çağların işaret ettiği ve sosyal gerçekliği olan tarihi bir problemdir. Ancak gösterişçi dindarlık, bazen dini çevrede kabullenilmek bazen, siyasi çevre edinmek, bazen de kişisel çıkarları tatmin etmek adına yapılmıştır.

Gösterişçilikte “ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol” sözünde, üzerinde durulan asıl konu samimiyetsizlik ve ikiyüzlülükle yapılan eylemlerdir. Burada gösterişçi kişi olduğu haliyle görünmediği gibi görüldüğü haliyle de değildir. Gösterişle yapılan eylemin amacı bir duygu, düşünce ya da davranışı samimi olarak gerçekleştirmek değil, amaç soyut ya da maddi bir kazanç elde etmektir (Okumuş, 2017, s. 33).

Gösteriş sadece sözlü mesajla yapılan bir eylem değildir, sözsüz mesaj, hal dili ve yazılı mesajla da gerçekleştirilebilir. Gösterişçi kişiliğe sahip olan birey, ilgi görmeye çalışsan başka insanlar tarafından fark edilme ihtiyacı duyan, dikkat çekici eylemlerde bulunarak insanların kendisinden övgüyle bahsetmesini isteyen ve bunda da zevk duyan bir tipolojidir (Uysal, 2006, s. 77).

“Müslüman kendini yetirmiş bir değerdir” denilse yeridir. En büyük hastalığı “dünya hayatına fazla rağbet etmek” diye özetlenebilir. Çünkü yiyecek ve giyecek meselesinden başka hiçbir şeye yeterince önem vermiyor. Hatta ekonomik, siyasal ve mensubiyet çıkarlarını dini görevlerine ve din kardeşliğine tercih ediyor (Çakan, 2016, s. 16-17).

Gösterişçi dindarlığın özellikle eğitim, ticaret, siyaset vb. alanlarla hayatın içine nüfuz ettiği bir zaman diliminde yaşanılmaktadır. Dolayısıyla neredeyse yaşamın bütününde gösterişçi dindarlıkla muhatap olma durumu söz konusudur. Günümüz modern yaşamın temel iletişim ve kullanım araçları olan televizyon,

radio, internet, gazete, dergi gibi iletişim ve haberleşme araçlarının hızını ve büyüleyici etkisini de göz önünde bulundurunca gösterişçi dindarlığın, sosyal yaşamda hızlı ve yaygın bir biçimde yer edindiğini söylemek mümkündür.

2.2.2. Gösterişçi Dindarlık Tipleri

Gösterişçi dindarlık kendini birçok şekilde gösterebilir, örneğin maddi imkânlarla sahip bir bireyin zekât, sadaka veya nifakla gösterişte bulunması gösterişçi dindarlığa bir örnektir.

Dindar bir toplumda kendini, o topluma benimsetmek, toplumun ortak çıkarlarından faydalanmak veya o toplumda içinde güvende hissetmek maksadıyla namazlarını camide cemaatle ve en ön safta kılabılır. Yine bir politikacı toplumun dindar kesiminden oy alabilmek için oruç tutuyor, namaz kılıyor gözükebiliyor da dini sloganlar kullanabilir. Tipolojik bakış açısıyla gösterici dindarlık davranışlara göre sınıflandırılabilir gibi, kendilerini sergiledikleri alanlara özgü tiplere kategorize edilebilirler. Örneğin ahlaki gösterişçi dindarlık, sosyo-ekonomik gösterişçi dindarlık, siyasal gösterişçi dindarlık vs. (Giddens, 2017, s. 22-24).

Gösterişçi dindarları amaçlarına göre tiplere ayırmak da mümkündür. Kimi gösterişçiler, diğer insanların gözüne girebilmek için gösterişçi dindarlığa meylederken, kimileri de toplumda mevki makam sahibi olmak amacıyla gösterişçilik yaparlar. Bazı insanlar yöneticiler katında şöhret elde etmek amacıyla bazıları ise güvenliğini sağlayarak insanların mallarını ve imkânlarını kullanarak zulmetmek amacıyla gösterişçilik yaparlar. El-Muhasibi bu sonuncu tipleri en tehlikeli grup olarak tanımlar (El-Muhasibi,1997, s. 213).

Gösterişçi dindarlık gizli (hafi) ve açık (celi) olmak üzere iki tip olarak da kategorize edilebilir. İnsanların gözleri önünde sevap ve ecir (ücret karşılığında hizmet sunmak) amacı taşımaksızın ibadete teşvik eden açık gösteriş, açık bir biçimde gerçekleştirildiğinden görenlerin anlayabileceği bir gösteriştir. Gizli gösteriş (riyayı hafi) ise insanları doğrudan görmesine imkân vermeyip kapalı bir biçimde gösterişçinin insanlardan saygı vb. davranışlar beklemesi gibi kapalı işaretlerle kendini ele veren bir gösteriştir (Okumuş, 2017, s. 60-61). Gösterişçi dini tutum farklı tipler şeklinde de ifade edilebilir:

2.2.2.1. İtikadi Gösteriş

Allah katında en büyükriyacı, yalancı ve samimiyetsiz olduğu halde, toplum arasında dindarmış gibi imanyla gösteriş yapan kişidir. Allah münafık kişilik için de aynı özelliklerden bahseder (Münafıkün, 63:1; Al-i İmran, 3:119).

2.2.2.2. Bizzat Gösteriş Niyetiyle Riyakârlık

Bu gösteriş tipini sergileyen kimse dindarca bir tavır sergiledikleri halde amaç sevap kazanmak değildir. Bu tip gösterişçi dindarlıkta amaç dünyevi ve nefsanî istek ve arzulardır. Onların öncelikli gayeleri kedilerini din ve ibadet ehli olarak başkalarını haberdar ederek hedeflerine ulaşmaktır. Amaç bu olduğundan eğer kimse kendilerini görmeyecekse ibadet de etmezler (Şucaı, 2001, s. 324).

2.2.2.3. Farz İbadetlerle Gösteriş

Bu tip gösterişçi dindarlar Allah'a iman edip onu rab olarak tanıdıkları halde farz ibadetlerinde gösteriş yapanlardır. Zekât, haç, oruç, namaz vb. ibadetlerle gösteriş yaparlar (El-Muhasibi, 1997, s. 63).

2.2.2.4. Nafilelerle Riyakârlık

Bu riyakârlıktaki insanlar nafile ibadetlerle gösteriş yaparlar. Sufilerden bazıları farz ibadetleri açıkça yaparken, nafile ibadetleri gizli yaparlardı. Bunun sebebi de riyadan, gösterişten uzak durmaktır. Çünkü kişi gösteriş amaçlı olmazsa bile halka açık ibadet ettiği zaman, halk da ona gösterişçilik yapabilir. Muamelelerimizi ve amellerimizi biz görmesek bile halk onu görmekte ve bu da bir riyadır (Okumuş, 2017, s. 64-65).

2.3. MODERNLEŞME SÜRECİNDE ARTAN BİREYSELLEŞME VE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Modernleşme süreciyle birlikte sadece toplumsal ilişkiler ve yapılar değil, aynı zamanda bireye bakış açısı da değişmeye başlamış; bu süreçte insanlar, geleneksel cemaat yapılarının üyesi olmaktan çıkarak kendi başlarına değer taşıyan ve değer gösterilen birer varlık olarak görülmeye başlamışlar. Zamanla bireycilik, ağırlık kazanan bir değer haline gelmiştir. Şüphesiz bu gelişmenin temelinde bireyin ve toplumun hayatında köklü değişmelere yol açan kapitalist ekonomik gelişme ile

birlikte Reform ve Rönesans hareketleri, Aydınlanma felsefesi ve Modern Bilim anlayışı bulunmaktadır (Yüksel M, 2003, s. 33).

Görsel tüketim kültürünün sürekli olarak nüfuz kazanması, gizli olan mahremiyetin aşınması ve zamanla geri çekilmesine neden olmuştur. Günümüzde mahremiyet daha genel anlamlarda ifade edilmektedir. İçinde düşünce özgürlüğü, bireyin bedeni üzerindeki kontrolü, bireyin evinde yalnız yaşaması, kendisi ile ilgili bilgiler üzerinde kontrolünün olması, gözetlenmeden kaçabilmesi ve aramalardan sorgulamalardan korunması gibi unsurları bulunmaktadır (Artuç, 2015, s. 10).

Popüler kültürün yaygınlaşmasında teknolojinin ve iletişim kültürünün büyük bir payı vardır. Özellikle sinema kültürü dinin, yeniden üretilmesi ve yaygınlaşmasında oldukça etkili olmuştur (Erkan, 2019, s. 408).

Modern çağda (çağımızda) mahremiyetin ne durumda olduğunu anlamak için basını takip etmek, tv haberlerini izlemek, inşaların gereksiz nesnelere gibi üst üste yığıldığını görmek, yollar ve sanayileşme ile birlikte doğanın katledildiğine tanık olmak, evde ya da dışarda gürültüye maruz kalmak, ferdi ya da toplu katliamları duymak ve mahremiyetin nasıl ifsal edildiğini görmek yeterli olacaktır (Guenon, 2002, s. 79).

Dijital teknoloji kullanmanın sonuçlarından biri büyük elektronik izler bırakıyor olmasıdır. Bu teknoloji işletmeleri ister yetkililer tarafından ister özelde olsun büyük miktarlarda özel bilgiye ulaşmaktadırlar. Bu da istismarın artmasına yol açmaktadır. Güvenlik sistemlerine rağmen kişisel bilgilerin dijital ortamda kaydedilmesi mahremiyet açısından büyük problemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların hızlı artışı toplumda, özel hayatın mümkün olup olmayacağı sorusunu gündeme getirmektedir (Lokke, 2018, s. 31).

Bilinin dijital ortamlarda kaydedilmesinden ne kaçınabilmekte ne de bu durum istenmektedir. Mahremiyet kamusal alanın karşıtı olarak yorumlanmamalıdır. Çünkü insan ayrıca sosyal bir varlıktır. Başka insanlarla ilişki kurması, özel bilgiyi kiminle paylaşacağına karar vermesi sosyal rollerin gereğidir (Lokke, 2018, s. 23).

Toplumsal ve ekonomik hayatın değişen niteliği nedeniyle İslam dünyasında Müslüman kadın ve erkeklerin hayatında birçok önemli değişimler yaşanmıştır.

Savaşların olması, sanayinin gelişmesi ve kadının iş hayatına girmesi birer zorunluluktur. Bu yeni toplumsal şartlar yeni yaşam şekillerini de zorunlu kıldı. “Kadınlar ve kadın bedeni toplumların ahlaki düzenlerini inşa ettikleri sembolik ve kültürel zeminlerdir” bu nedenle ve bu zeminde İslamcılarının da modernistlerin de oryantalistlerin de kadın imgesini kullanıyor olmalarını anlamak mümkündür. (Şişman, 2012a, s. 64).

Modernleşme sürecinde din ve gelenekten kendini kurtarmak üzere hareket eden modern bire doğa olarak aileyi de kurtulması gereken bir bağ olarak addetmiştir. Bugün Avrupada doğan çocukların yüzde otuzu evlilik dışı doğmaktadır. Buna yakın bir orada yetişkin ise boşanmadan dolayı çocuklarını parçalanmış ailelerde yetiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Tek ebeveynle büyüyen bu çocukların yüzde ellisinin ebeveynini günde birkaç saat haricinde görmediğini ortaya koymaktadır (Şişman, 2012a, s. 589).

Hızlı bir değişim yaşayan Türk toplumunda aile ile ilgili değişimler, elde edilen bulgulara göre batı toplumlarına nazaran daha az olduğu söylenebilir. Geniş aile akrabalık ilişkileri zafiyet de olsa varlığını hala sürdürmektedir. Ancak buna rağmen hızlı değişim, hızlı kentleşme, kadınların iş hayatına katılması, yaşlı ve çocuk bakımının kurumlara devredilmesi bu süreci hızlandırdığı görülmektedir.

Müslümanların yabancılaşma, teknoloji ve medeniyet konularında yanılığa düşmeleri onları belirgin bazı yanlışlara yönlendirmektedir. Yabancılaşma kişinin kendini nasıl tanıttığı ile ilgili bir kavram ve modern insanın uğradığı asli bir bela olarak nitelendirilir. Medeniyet yaşam biçimimiz diğer insanlarla olan ilişkilerimize bağlı bir kavram. Çağdaş medeniyet ya da bir başkasını doğru yaşamının gereği olarak görüp kendimizi kendi oluşturduğumuz kalıplara göre yaşamaya şartlandırma biçimidir. Teknoloji ise bir kavramdan ziyade yaşamın maddi çerçevesini oluşturan bir unsur olarak varlığını devam ettirir. Modern dünyanın en güçlü unsuru olarak teknoloji, hiçbir insanın kendine kayıtsız kalmasına izin vermeyecek kadar nüfuz sahibidir (Özel, 2014, s.14-16).

Günümüz Müslümanı İslami kaynaklardan uzak hatta ona düşman bir düzen, düşünce yapısı ve medeniyet içinde yaşadığı için var olan duruma da dayanmayı imkânsız görüyor. Sistemde bulunan toplum yapısının değerleri, onun kulluk

vazifelerine uygun düşmüyor. Böylece Müslümanı, var olan medeniyetin bir parçası olarak görmek imkânsızdır fakat Kuran ve sünneti mutlak egemenlik olarak tanımlayan titiz bir müslümanın akli bir uzlaşmaya yanaşmadığını anlamak kolaydır. Kuran ve sünnete tavizsiz olan itaat hem tarihe olan kuşulsuz bir bağlılıktan hem de gayriislami değerlerine karşı durmaya zorlar (Özel, 2014, s. 28-29).

Modern çağda özellikle güzellik adına yürütülen imaj pazarında en büyük pay modern muhafazakâr olduklarını iddia eden moda dergilerinin tekelindedir. Dindar muhafazakâr, orta ve üst sınıf çalışan veya çalışmayan kadınlara seslenen bu dergilerdeki güzellik söylemleri, geleneksel mahrem yapıyı zedeliyor. Seküler moda dergilerinde teşhir edilen bedenlerin yerini artık tesettürlü yüzler almaktadır. Stil, tarz, beğeni, zevk, arzu gibi etkenler, örtülü, çekingen bakışla rahatça ifade ediliyor. Bu tarz dergiler muhafazakâr kesimin dinsel çekincelerini post kapitalist ticari teşebbüs potasında eritmeyi başarıyor ve başörtülü kadınları daha güzel ve şık tarzda modern yaşam içine bulunmaya motive ediyor (Kara-Aydın, 2018, s.157).

İçinde yaşadığımız zaman diliminde, özgür bireylerin en fazla gözetlendiği dönem olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojik gelişmelerin hüküm sürdüğü dünyamızda bireylerin yaptıkları gözetim ve kontrol altındadır. Dolayısıyla dünya teknolojiye mahkûm durumdadır.

2.4. GÜNDELİK HAYATTA BİR TÜR GÖRÜNÜR OLMA BİÇİMİ OLARAK İFŞA VE TEŞHİR PSİKOLOJİSİ

Türk dil kurumu sözlüğünde “teşhir” sözcüğü Arapça kökenli olup “gösterme, sergileme, herkese duyurma dile düşürme, bir hükmüyle ceza olarak halka gösterme,” anlamlarına gelmektedir. Teşhircilik kelimesi ise “göstermecilik” anlamında kullanılmaktadır (www.tdk.gov.tr). Gündelik yaşamda, çoğunlukla, gösterme, anlamında kullanılan teşhir, esas anlamıyla “göstermenin, gösterilmenin, arzulandığı bilinçli bir sergileme” halidir. Teşhirden gösterilen ya da sergilenen kişinin kendisi ya da benliği değildir. Teşhir, gösterme merakı ve şehveti yüklenen nesnelere, kendisini ya da benliğini bütünleştirmektir. Her ne kadar amaç kendini göstermek gibi görünse de asıl amaç “gösteri nesnesi”yle donatılmış benliğinin ya da sosyal varoluşunun sergilenmesidir. Böylece kariyerin, sınıfın, zenginliğin, gençliğin, bedeninin, güzelliğin, entelektüelliğin ya da refahın “pırılıtılı”

halleri sunulur. Örneğin pahalı çantalar, markalı ayakkabılar, şatafatlı elbiseler giyinen kadının teşhir ettiği şey şüphesiz sadece kendisi değil statü ya da sınıfıdır. Kâbe'ye karşı dua ederken çekilmiş fotoğrafların sosyal medyada paylaşılması, kişinin kutsal mekânları göstermesi değil (İslam riyayı şirkin bir çeşidi olarak görür), bu bireyin görece dindarlığıdır (Can, 2018, s. 11).

Modern toplum bir teşhir ve gösteri toplumdur. Modernlik sürecinin temelini oluşturan fotoğraf makinası, kamara vb. dijital araçların icadı her şeyden evvel göze, görmeye, görünüşe ve görselliğe diğer insani tüm unsurlar karşısında ayrıcalıklı bir konum kazanmıştır. Göz ve gözetleme zamanla kendi görsel, teknik ve teknolojilerini inşa ederek belirleyici ve denetleyici bir rol üstlenmiştir. Göz ve görme egemenliğinin kaçınılmaz tecellisi ise tüm kültürün yeni insanlık etkinlik alanının görselleşmesidir (Işık, 2018, s. 81).

Bugün tesettür anlayışının bir simgesi olarak görülen başörtüsü, bedensel alanda, teşhir simgeleriyle (makyaj, topuklu ayakkabı, güneş gözlüğü vb.) beraber kullanıyor olması teşhirin psikopolitik anlamını kavramak açısından ilginç bir örnektir. Başörtüsünün bedendeki yeri ve önemine engel olmayacak bir biçimde yeniden biçimlendirilmiş olmasına dikkat edilmelidir. Teşhirine izin verilen “ılımlı tesettür” uzun bir zamandır varlığını sürdüren psikopolitik savaşın bir sonucu olarak görülmelidir. İlimli tesettür teşhire gizem vererek, teşhire oryantal bir cazibe de katmakta ve teşhirin bir malzemesi haline gelmektedir (Gültekin, 2018, s.111).

Bedenin teşhir edilmesi karşı cinsi cezbetme ya da aşk evliliklerinin bir sonucu değildir. 20. Yüzyılın başında çıplak bedeni meşrulaştırılarak ve iffet duygusunun zayıflama anlayışı çeşitli etkinliklerle daha da yaygınlaştırılmıştır. Örneğin 1921 de “MissAmerica” güzellik yarışmasının düzenlenmesi, çıplak ve güzel bedenin eski Yunan'daki gibi kutsandığının ve kurumsallaştırıldığının bir göstergesidir. Modernleşen toplumların da Batı Toplumlarına müdahil oluşlarının sembolik bir göstergesi olarak hemen güzellik yarışmaları düzenlemeleri, kurumsal olarak “güzel beden” imgesinin modern toplum için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir (Şişman, 2013b, s.30).

Tüm sosyo-kültürel oluşumlarda giyinme bir bedensel korunma aracından çok daha fazlasına işaret eder. Kendini sembolik olarak sergileme aracı ve şahsi

kimlik anlatılarına bir dış biçim kazandırma yoludur. Bu anlamda beden hem bir benlik sunumu hem de beğeni ve görsel iletişimsel bir aygıt olarak dikkat çeker (Giddens, 2014, s. 86).

Teşhir (gösteri) toplumu tüm imgesel ve sanatsal üretimi istikrarına ve olumlanarak yeniden üretilmesine oldukça katkı sağlar. O birçok muhalif, sanatsal, devrimci ve ilerici kavramı etkisizleştirme işlevi görür. Dolayısıyla enflasyon, propaganda, reklam ya da doğrudan eğlence tüketimi biçiminde olsun, bütün yönleriyle gösteri, toplumsal olarak hâkim olan varolan modelini oluşturur. Gösteri uyma arzusundan başka bir şey ifade etmeyen, tutsaklaştırılmış modern toplumun gördüğü en kötü düşür. Gösteri bu düşün beğenisidir. Gösteri iradeleri pasifize ederek karşı direnişi mağlup eder. Bireyleri sürekli arzulayan ve izleyen tüketicilere dönüştürür (Debord, 2014, s. 14).

Günümüzde teşhir ve gösteri toplumunda birey, otantik statülerden uzaklaşmış ve artık hükmedilen, el altında duran varlıklara dönüştürülmüştür. Söz konusu varlıkların mahreminin ifşa edilmesi varlığı şeyleştirilmiş, gözetim ve denetime açık hale getirmiştir. Modern sanat ve bilimlerin eliyle üzerlerini örten perdelerin açılması ve temaşa edilebilir olmasıyla insan, mekân ve eşya gizini ve mahremini kaybetmiştir. İnsani bütün üretim ve edinimler görselleşmenin ve gözlenmeye maruz kalmanın neticesinde ticari ve sahnelik bir değer kazanmıştır. Diğer bir taraftan ötekilere açık halde olan kamusalın gözden uzak olan mahremi kamu lehine geri çekilmeye zorlanması sonucunda birey iç dünyasında daralma yaşarken, dış dünyada görüntü sahneyi kapatmıştır (Işık, 2018, s. 93).

Moda ve görünüş terimleriyle asıl anlatılmak-yapılmak istenen güzellik ya da cazibe değil, her bireyin kendi görünümünü arıyor olmasıdır. Kendi varoluşunu ileri sürmek artık olanaklı olmadığından ne var olmayı ne de bakılıyor olmayı dert etmeksizin, boy göstermeksizin başka bir şey kalmıyor geriye. Ben de varım, buradayım değil, görülüyorum, bir imajım, bak bana bak! Bu narsizm bile değil, sığ bir dışadönüklük, herkesin kendi görünüşünün menejeri haline geldiği bir tür reklamcı saflığı, şimdiden moda olmaktan çıkmış, modayı geçmiş bir durumdur. Bu durum bir fark mantığına bile gönderme yapmaz, farklılık oyunu değildir. “*farklılığa*

inanmaksızın farklılık süsü verilir. Farksızlıktır bu. Kendi olmak geçici ve yarını olmayan bir başarıdır” (Baudrillard, 1995, s. 30).

Modern toplumlarda açık olma ya da gizli işlerin içinde olmama manalarıyla bir tür “güven telkin etme” işlevini pazarlayan şeffaflık, aslında sırrın ifşasını, mahremiyetin teşhirini özel hayatın kamuya açılmasını tesis eder. Şeffaflık aşkınlığa karşıttır. Çünkü aşkın olma, derinliği, metafiziği, aklı, sözü, düşünceyi, varoluşu ve hakikat arayışını sorumluluğuna ekler. Fakat şeffaf olma gözü görmeyi, göstermeyi, fiziği, hazzı ve ifşayı bir ilke olarak içselleştirir. “Kapitalist ekonominin şeffaflaştırma ve ifşa arzusu körüklenir. Ancak kapitalist ekonomi her şeyi sergileme mecburiyetine tabi kılar. Sadece sergilemeye yarayan sahnelemelerdir değer yaratan, şeylerin her türlü kendine özgünlüğü feda edilmiştir. Şeyler karanlığın içinde değil aşırı ışık altında kaybolmaktadır (Han, 2017, s. 28).

2.4.1. Mekânın Teşhiri

Sosyal medyada en çok paylaşılan öğelerden biri de mekândır. Sosyal medya kullanıcısı birey hemen hemen gittiği her yerde, kişisel hesaplarıyla konum, fotoğraf veya video paylaşır. Hatta kimi zaman sırf paylaşım yapmak için mekânlaragider. Onun için mekân, edep değil, kombin ve dışarıdaki insanlarla paylaşım yapacağı bir alandır. Gideceği mekânda paylaşım yapmak için elbisesini hatta elbisesinin rengini dahi seçer. Herhangi bir yere girince selam da vermez; fotoğraf çeker, check-in yapar. Gideği restorani yemek ve hizmet kalitesine göre değil insanlara yediklerini şatafatla sergileyebileceği kritere göre seçer (Gökçen, 2018, s. 184).

Binlerce yıldır insanın sır gibi sakladığı bir eşyayı, davranışı ve duyguyu birey, hangi saikle milyonların gözü önünde hem de gönüllü olarak sergileyebilir? Sosyal medyanın en temel ve en çok tartışılan problemlerinden biri de kuşkusuz mahremiyetin ifşasıdır. Dikizlemenin bulaşıcı olduğunu ve bireyi sonu olmayan bir görme-görülme isteğine doğru ittiğini ifade eder. Sosyal medyada mahremiyet aynı zamanda, şöhret ve tanınma için verilen bir bedel olarak görülebilir (Şişman, 2016c, s. 21).

Bir sosyal medya kullanıcısı mekân konusunda oldukça seçicidir. Onun için özel mekân, selfiesine manzara oluşturabilecek veya birçok insanın gitmeyi arzuladığı popüler bir mekândır. En yakın bir prizinin yanında oturmak hayat kurtarıcıdır. Esasında kişi o mekânı herhangi bir sosyal medya hesabından paylaşmak için gider. Bu yönüyle normal insanlardan ayrışır. Örneğin bir kitap okuru mekân olarak mümkün oldukça diğer insanlardan arıtılmış ve sessizliğin hâkim olduğu doğal ortamları veya evin en kuytusundaki odayı kitap okumak için seçerken, bir sosyal medya kullanıcısı bu eylemini binlerce kişinin olduğu mekânın tam ortasında gerçekleştirirken yanı sıra kitap okumuş gibi yapar. Kitap okuru için önemli olan husus kitabın kendisi iken, sosyal medya kullanıcısı için önem sırası şöyle olabilmektedir: Fotoğrafın beğenilmesi ve iyi yorumların yapılması, fotoğrafın iyi bir açıdan çekilmesi, güzel bir mekân veya dizayn edilmiş masa, bir filtre kahve veya çay, o mekân için harcadığı para ve nihayetinde kitabın kapak rengine uyumlu başka bir nesnenin varlığı. Yani kitabın içi çok da önemli değil, tabii o fotoğrafın ana teması, yüzlerce sayfa olan kitabın herhangi bir sayfasında altı renkli kalemle çizilmiş bir cümle değilse (Gökçen, 2018, s. 84).

Bir yandan evin perdesini çekerken öbür yandan evin en mahrem köşesini binlerce gözlere sunuyor. Evlerine gizlice girip belgelemediğiniz takdirde, başkalarının zamanlarını nasıl geçirdiğini görmek için o kişilerin sosyal medya hesaplarına (o kişilerden habersiz) bakma eyleminin yüzyüze iletişimde karşılığı yoktur. Hemen hemen herkes sosyal medya kullanıcılarının tuvalette veya asansörde çektikleri resimlerle karşılaşmıştır. Ya da hastahane olduğunu yaptığı yer bildiriyle takipçilerine duyurur. Dedesine olan sevgisini, çektiği selfiyle ifade eder. Mekâna oturduğunda hal hatır sormadan önce ilk sorduğu wi-fi şifresidir. Siparişlerini kuş bakışı bir fotoğrafla, sevgilisiyle baş başa yediği yemeği de binlerce kişiyi ortak ederek iştirak eder (Gökçen, 2018, s. 185).

Günün büyük bir bölümünü sosyal medya kullanarak geçiren bireyler, hayatlarındaki birçok kareyi ifşa ederek hem diğer kullanıcıları, o anki durumundan haberdar eder hem de kendisi diğer kullanıcılardan haberdar olur. Dolayısıyla bu bireyler kendi iradesiyle özel yaşamlarını ifşa eder ve bu durumdan da zevk alır.

2.4.2. Dinin Teşhiri

Törenler her ne kadar kurumsal davranışlar arasında yer alsın da aynı zamanda bir yabancıya iştirak etmediği toplanmadır. Ancak sosyal medya törenlerin yabancıya teşhir edilemesinin önemli bir aracı haline gelmiştir. Düğün, cenaze töreni, doğum günü, dini ayinler, veda-kavuşma yemekleri vb. bir çok ritüel sosyal medyada fotoğraflar ve videolar şeklinde yabancılarla paylaşılmaktadır. Artık insanlar törenlerine diğer insanları sosyal medya araçları ile davet etmekte (Gökçen, 2018, s. 186).

Sosyal medya kullanıcılarındaki din, gerçek hayattaki dinden oldukça uzaktır. Sosyal medyada gerçekleşen dinin özellikleri şöyle sıralanabilir: sosyal medya dini ya pazarlama ya da gösteriş dinidir. Dindarlık, paylaşılan dini bir paylaşımaya yönelik beğeni ile ölçülür. Burada dindarlık popülizme dönüşür. Burada farklı bir dini toplumsallaştırma söz konusudur. Kutsallık sürekli olarak yeniden üretilir ve tüketilir. Dini bireysellik ve çoğulculuk bu manada daha ileri seviyeye taşınır. Aynı zamanda sosyal medyada din magazinleşmektedir. Özellikle popüler şahsiyetlerin dine yönelik paylaşımları oldukça beğenilmekte ve örnek alınmaktadır. Bir bakıma “narsizm” etkisiyle “ben” dini oluşmaya başlamıştır (Oyman, 2016, s. 127-135). Sosyal medyada din yaşanmayan ve sözde fenomene dönüşmüş bir olgudur. Etkisi okunduktan sonra biten süslü ve şatafatlı kelimelerle donatılmıştır. Orada bir tık’la ne kadar ayet paylaşır o kadar sevap kazandığı düşünülür. Sosyal medya her ne kadar gerçek bilgiye aracılık etse de daha çok liyakatlı olmayan kişilerin cesurca verdiği dini fetvalarla doludur. Oyman sosyal medya kullanan gençler üzerine yaptığı bir araştırmada gençlerin %70’inin yapmadığı bir ibadetin önemine dair paylaşımlarda bulunduğu ve %60’a yakınının da sosyal medyada profil resimlerinde dini simgeler kullandıkları ortaya koymuştur (Oyman, 2016, s. 127-135).

Sosyal medya kullanıcısının kendine özgü bir din anlayışı ve iletişim biçimi vardır. Üzüntülerini, sevinçlerini, herhangi bir konu hakkındaki dini düşüncelerini sonuna o anki yüz ifadesini sembole eden bir smail ekleyerek, etkili iki cümle ile izah eder. Aslında burada sergilenen din hem gerçek din anlayışından farklı hem de ihlastan uzaktır. İslam âlemi için manevi önem taşıyan bir gün ya da gece için,

sosyal medyada birçok dini içerikli paylaşım yapan bireylerin büyük kısmının aslındadini ritüelleri yerine getirmediği gözlemlenmiştir.

2.4.3.Bedenin Teşhiri

“Toplumsal gözün hem izleyip hem de izlediği sayısız ekran bedene dair kolektif beklentinin artiküle edildiği bu çağın ortak havuzudur.” (Demir, 2017, s. 45). Ekran için sürekli olarak güncellendiğini ve dağıtımına sokulduğunu belirtir.

Bir sosyal medya kullanıcısı için bedeni,takipçileri ve dolayısıyla beğenileri artırmak için önemli bir araçtır. Bedenini süsleyip albenisini artırarak sunar. Süs özelliklerini de şöyle sıralar: teknolojiyi yakından takip etmek, tüketim ürünlerinin en yenisini almak, evindeki eşyaların yerini değiştirmek, kendini özel hissetmek, alternatifleri arasında kombinler yapmak, popüler kültüre ve kapitalizmin sunduğuna itaat etmek. Dolayısıyla bir sosyal medyakullanıcısı ekranı beğeni almayacak bir suratla, kötü bir elbise ile çıkmaz. Ona mutlaka şekil vererek çıkar. Gerçekte yapmasa da sosyal medya gerçeklerinden biri olan filtreler aracılığıyla bunu yapar. Ekranda görülen kişi dünyanın hiçbir yerinde görme imkânımızolmayabilirkülkedisi gibi bir iz bile bırakmaz, ayakkabı bırakmaz (Aydemir, 2016, s. 443-457).

Sosyal medya kullanıcısı için ekrana sunulan imaj, artık onun kimliğinin bir parçasıdır. Okumuş, imajın bir çeşit “bedene müdahale” olduğunu belirtir. Her sosyal medya kullanıcısı hedeflenen imaja ulaşmak için sürekli olarak bedene çeşitli yollarla müdahalede bulunur. Diyet yapar, spora gider, estetik yapar, botoks yaptırır, silikon doldurur, saç boyatır, elbise diktirir, lens takar, makyaj yapar vs. (Okumuş, 2017, s. 55-60).

Beden özelde sosyal medyada genelde de medyada sergi nesnesine dönüştürülerek şeyleşir. Sergi beraberinde sömürüyü de getirir. Dolayısıyla beden, onu taşıyana ait olmaktan çıkar. Bu durumda pornografi de daha şiddetli bir biçimde kendini gösterir. Ancak bu alanda beden kutsallığını büyük ölçüde yitirir. *“Et haline gelen beden yüce değil müstehcendir”* (Han, 2017, s. 39).

Birey bedenini teşhirini bir tüketim haline getirir. Bauman tüketim toplumunun üyelerini her birinin ayrıca birer tüketim ürünü olduğunu söyler. Ayrıca facebook olağanüstü bir başarısı da bu katı zorunluluğun eğlenceli seçme şansıyladır

buluştuğu bir pazar yeri konumunda sunuyor. Yine bedenin teşhiri gidrekbilginleştirildiği bu dönemde insanlar sürekli olarak gözetim altında tutulabilmektedir. Bedenlerin sosyal medyada ya da kurumlarda ifşası panoptikonların özellikle de iktidarın denetimine daha da fırsat vermektedir. Beden ayrıca ürün pazarlama için de önemli bir aracı olarak görülmektedir (Bauman, 2013, s. 40-41).

2.4.4. Duyguların Teşhiri

Sosyal medya kullanıcılarının en temel ilkelerinden biri de elalemdir. Tüm hal ve hareketlerini onlara göre şekillendirirler. Sosyal medya kullanıcısı için elalemin beğenisi herşeyden evveldir. Kamera karşısına kalın bir makyajla çıkar, en sulu yemeği bile çatalla yemeğe çalışır. Her konuda bilgi sahibi olmasa da mutlaka o konu hakkında sarf edeceği kelimeleri vardır. Telefonunun çalan zil sesi ona ezandan daha heyecanlı gelir. Mübarek gün ve geceleri ibadetle geçireceğine dini mesaj atmamakla geçirir. Bu haliyle vitrinden inmemeye çalışır. Bunun için herşeyi göze alır. Ebeveynleri kendisi için gün batımına kadar çalışırken o, gün batımının en güzel fotoğrafını çekmeğe çalışır. Sosyal medya kullanıcısının tüm ilgisi telefonun üzerindedir. Evdeki diğer herkes onun için ikincil plandadır. Issız bir adaya düşecekse yanına üç şey alır; telefon, şarj ve internet. Duygularını kelimelerle ifade etmek yerine, kendisi için tasarlanmış binlerce surat şeklindeki emojilerle ifade etmeye çalışır. Âşık olma, üzülme, kızma, hasta olma, acıkma, uykusu gelme, şaşırma, sıkılma, yorulma ve daha nice duyguları bir emojiyle ifade etmek kendisi için yeterlidir (Gökçen, 2018, s. 190-191).

İletişim teknolojisinin hâkim olduğu bu dünyada artık ahlakın merkez konumda olduğunu söyleyemeyiz. Onun yerine merkezde yer alan durum ekonomi gelişmeler ve kazançlardır. Teknoloji çağının anahtar sembolü bilgisayardır. Artık bilgisayarın da ötesinde kabul ettiğimiz cep telefonlarının teknoloji çağının en temel aracı olarak kabul edilmektedir. Sosyal medya kullanıcısı için, cep telefonu hayati önem taşımaktadır. Modern çağımız ahlaktan yoksun bir dünyadır. Sosyal medya kullanıcısı, intihar girişiminde bulunan birini kurtarma çabasına düşmez. Onun için en iyi perspektifte videoya almak ve o anı takipçileriyle paylaşmaktır.

İntahargirişiminin başarıyla sonuçlanması, o videoyu değerli kılar (Postman, 2016, s. 202-203).

Sosyal medya gösterişin aracı konumunda olduğu için burada gerçekleştirilen eylemlerin samimiyeti sorgulanabilir. Hatta kimi bireyler dini içerikli paylaşımları, daha çok takipçi kazanmak ve sosyal medya fenomeni olmak için paylaşır.

“Türkiye ve İngiltere’ de yaşayan ünivesite öğrencilerinin beden imajlarına ilişkin, Elif Eşiyok Sönmez ve Özlen Özgen tarafından karşılaştırmalı olarak yapılan araştırmaya göre, sosyal medyanın beden imajını doğrudan etkilediği görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, dergi, televizyonlardan çok, sosyal medyada ünlülerin ve fenomenlerin bedenlerine ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İki ülkenin katılımcıları, ünlülerin bedenini ideal beden kabul ettikleri ve bu ünlülere benzemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Sönmez, Özgen, 2017).

19. Yüzyılda toplum teşhir, gösteri, gözetim ve denetim toplumdur. Bu dönemde görme eyleminin değişmesiyle birlikte insan bedeni, mekân ve diğer bütün nesnelere teşhir edilerek iktisadi tüketimin hizmetine sunulmuştur. Sürekli imaj ve imgelerin üretilmesiyle toplum giderek her şeyin sahnelendiği bir gösteriye dönüşmüştür. Teşhir ve gösterinin ön plana çıkması mahremiyeti yani bireyin özel alanını kamunun lehine sürekli daraltmıştır. Her şeyin sahnelenerek gösterildiği toplumda birey hem izlenen hem de izleyen konumundadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Din Psikolojisinin temel konularından biri olan “Dindarlık” olgusu; “gösterişçi dindarlığın psikolojik temelleri” başlığı ekseninde “Gösteriş” ve “mahremiyet” psikolojisi üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bireyin deruni imana/inanca dayalı duygularının bir dışavurumu olan “Dindarlık” olgusunun bütün boyutlarıyla anlaşılabilmesinin güçlüğü açıktır. Bununla birlikte, Din Psikolojisi’nin bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri yardımı ile bireyin dini davranışları analiz edilebilir. Bu çalışma kendi zorlukları ile birlikte böyle bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Din, insanlık tarihinin başlangıcından çağımıza kadar bireyler için vazgeçilmez bir olgu olmuştur. İnsanın birey olmasını ve kendi kişiliğini oluşturmasının temelini teşkil eden din, insanoğlunun bir arada yaşama girişiminde ve kendini benimsetme çabasında da stratejik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle bireyin nasıl bir dine inandığı ve inandığı dinin birey üzerindeki etkisinin biçimlendiği bireyin iç dünyasının doğru anlaşılmasında önemli bir etkidir. İnsan, doğası gereği inanan bir varlıktır ve inandığı din onun kişilik özelliklerini etkilediği gibi yaşantısını da etkilemektedir. Dini öğretilerin topluma ve bireye yön verdiği dönemlerde beden aşkın olana göre biçim kazanmaktaydı. Ancak modern dünyanın koşullarına göre bireyselleşmenin hüküm sürdüğü bu dönemde ise beden, kimi zaman bir gösteri ikonu olarak “sergilenen bir nesne” biçiminde varlık kazanmaya başlamıştır.

Kişilik, çeşitli görüşlerle bireysel farklılıklara işaret eden önemli bir boyut olarak, dindarlıkla değerler arasındaki ilişkide farklı araştırmalara konu olmuştur. Kişilik değer, nefis ve aşkın güduları bünyesinde barındırarak, bu güduları kalbin onayına sunmaktadır. Kalbin onayından geçen güdüler ivme kazanarak davranışa dönüşürler. Bu davranışlar çeşitli şekillerle toplumsal hayattaki ilişkiler biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamın bir gösteriye dönüştüğü toplumlarda din başta olmak üzere, bütün insanî etkinlik alanları, gösterişin birer parçasına dönüşmüşlerdir. İnsan hayatının

hemen her alanı “gösterişe” konu olabilirken kimi zaman gösterişin kendisinin de gösterişe konu olabileceğini söylemek de mümkündür.

Modern toplumların hızla büyüdüğü ve gittikçe artan karmaşıklaşmanın bir sonucu olarak da modern bireyin kimlik ve kişilik kargaşası yaşadığı görülmektedir. Dijitalleşme kültürünün bir sonucu olarak sosyal medya, sanal temsiliyet ve teşhir, mahremiyetin yıkımını hızlandırmıştır. Bugün akıllı telefon kullanımına bağlı olarak Facebook, Twitter, Instagram, Myspace, Youtube vb. uygulamalar hayatımızın her karesinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu görüntüler zinciri bize asıl dünyayı değil, birilerinin seçtiği dünyayı gösterip, yaşatmaktadır.

Modernite ile beraber dini/geleneksel yapı yeniden inşa edilmiş, teolojik ruhun yerini modernitenin sonucu olan sekülerizm almıştır. İlahi emirlerle çizilen sınırların ihlal edilmesi mahrem alanların daralmasına neden olmuş ve bu durum toplumda ihtiram, muhterem dengesini altüst etmiştir. Mahrem, bireylerin imanlarıyla tecrübe ettikleri dini yaşam ifşa ve teşhire uğradığında değerini yitiren bir durum olabilmektedir. Dolayısıyla mahremini yitirmiş insan hakikatını yitirmiş demektir.

Son tahlilde bütün bu veriler çerçevesinde; günümüz toplumlarına modernitenin sunduğu yaşam tarzının toplumsal yaşamın her alanda bir değişim-dönüşüm yaşattığı bilinmektedir. Bu değişim ve dönüşümden zaman zaman bireyin dini yaşantısının da etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının toplumsal hayata müdahil olmasıyla en mahrem alanlar bile görünür hale gelebilmektedir. Ayrıca dinin toplumda en etkili meşruiyet araçlarından birisi olması nedeniyle bazı bireylerin, dini görünürlük üzerinden kendisini olduğundan farklı şekillerde gösterme eğiliminde olabileceği anlaşılmaktadır. Böylece, birey ile Yaratıcı arasındaki samimi duyguların dışa vurumu olması gereken bireysel dindarlığın farklı formatlara dönüşebildiği görülmektedir. Bireyin samimi duygularının yanında kendini gösterme, kabul ettirme, otorite elde etme, menfaat devşirme gibi kimi duygularla dini ve dini davranışlarını kullanabileceği de anlaşılmaktadır. Çalışma sonucunda genel anlamda bireylerin, din dâhil olmak üzere yaşantısını günün popüleritesine göre şekillendirdiği, samimiyetten uzak ve nerdeyse tüm zamanlarını sosyal medyada geçirdikleri gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda, bir öneri olarak, birey ve toplumlar için din eğitiminin ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmalıdır. Toplumun din eğitimine değer verilmeli, dinin gösteriş hastalığından ve riyadan uzak ancak samimiyetle yaşanması gerektiği doğru bir şekilde anlatılmalıdır. Bireylerin dini yaşantısına gösteriş hâkim olursa, toplumda güven duygusu ciddi boyutlarda hasar görebilir.



KAYNAKÇA

- Adler, A. (2018). *Bireysel psikoloji*. Çev. Ali Kılıçlıoğlu. İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2016). *İnsan doğası*. İstanbul: Yason Yayınları,
- Akdoğan, A. (2018). *Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte dini hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Allport, G. (2005). *Birey ve din*, Çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları.
- Artuç, M. (2015). *Mahremiyet açısından birey ve devlet*. Adnan Menderes Üniversitesi Tez Çalışması. Aydın
- Atik, Aslıhan, *Ernest Hames ve Ronald Goldman'ın dini gelişim kuramları bağlamında dini içerikli çocuk kitapları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- Aydemir, M. A. (2016). *Toplumsal tipler*. İstanbul:Açılım Yayınları.
- Aydemir, M. A. (2016). Süslü:Yeniden tematik insanı. *Toplumsal Tipler*. (S. 443). İstanbul: Açılım Yayınları
- Aydın, M. (2016). *Sistemik din sosyolojisi*. İstanbul: AçılımKitap Yayınları.
- Bağlı, M. (2011). *Modern bilinç ve mahremiyet*. İstanbul: Yarın Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2013). *Akışkan gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayraktar, M. (1987). *İslam ibadet fenomenolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Belsey, C. (2013). *Postyapısalcılık*, Çev. Nursu Örgü. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Can, İ. (2018). Teşhir toplumu kavramlar pratikler. K, Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşhir toplumu*. (s. 11). Konya: Sebat Ofset.
- Canatan, K. (1995). *Avrupada müslüman azınlıklar*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Çağan, K. (2018). Postmodern dünyada mahremiyetin dönüşümü. K. Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşhir toplumu.* (s. 34). Konya: Sebat Ofset.
- Çakan, İ. L. (2014). *Dindarlık dinde olanı yaşamaktır.* İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çakır, M. (2014). *Görsel kültür ve küresel kitle kültürü.* Ankara: Ütopya Yayınları.
- Çaycı, A. (2017). *Oryantalizm oksidentalizm ve sanat.* İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çenk Özbay, Ç. , Terzioğlu, A. , Yasin, Y. (2011). *Türkiyede neoliberalleşme ve mahremiyetin dönüşümü.* İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇirhinlioğluZ. , Ok, Ü. , Çirhinlioğlu, F. *Dindarlık ruh sağlığı ve modernite.* Ankara: Nobel Yayınları.
- Demir, S. T. (2017). *Ten medeniyeti, modern kültürde beden ve ötesi.* İstanbul: Açılımkitap.
- Derbord, G. (2014). *Gösteri toplumu ve yorumlar,* Çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Diler, R. (2011). *Mahremiyet eğitimi ve önemi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Erkan, E. (2018). *Gençlerde tüketim ve dindarlık,* İstanbul: Hiperyayın.
- Erkan, E. (2019.04.30). *Popüler dinin yeniden üretilmesinde yaygınlaştırılmasında türk korku sineması.* (Bilimname) Adresinden Edinilmiştir. <https://dergipark.org.tr/bilimname/issune/43606/472710>
- Fırat, E. *Şahsiyet gelişiminde tövbenin fonksiyonları,* (Yayımlanmamış Doç. Tezi) Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin tarihi.* Çev. Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları
- Foucault, M. (2015). *İktidarın gözü.* Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Fowler, J, W. (2011). İnanç gelişim teorisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, 117,139.
- François, G. *Kemalizm ve islam dünyası*, Çev. Cüneyt Akalın. İstanbul: Arba Yayınları.
- Fromm, E, *Yeni bir insan yeni bir toplum*, Çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları
- Fromm, E. (2015). *Sahip olmak ya da olmamak*, Çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Say Yayınları.
- Gazali, (2014). *Cah ve riya insanı helaka götüren davranışlar*, Çev, Cemaleddin Erdemli, İstanbul: Çelik Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin dönüşümü; modern toplumlarda cinsellik aşk ve erotizm*, Çev. İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens A. (2017). *Şeffaflık toplumu*, Çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2016). *Modernliğin sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, Çev. Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökçen, A. (2018). Homo-Screenus: Bir teşhirci olarak sosyal medya kullanıcısı. K. Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşhir toplumu* (s.184,191-192). Konya: Sebat Ofset.
- Göle, N. (1991). *Modern mahrem*. İstanbul:Metis Yayınları.
- Guenon, R. (2002). *Dante ve orta çağda dini sembolizm*. Çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Gültekin, M. (2018). Teşhirin ve gözetlemenin biyo-psiko-politiği. K. Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşhir toplumu*. (S. 118). Konya Odak Ofset.
- Günay, Ü. (2017). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündoğdu, Y. B. (2017). Mahremiyet eğitiminin temel insanlık şerefi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 7/2 (S. 338).
- Günerigök, M. (2018). Gösteri toplumu tarihselcilik ve sekülerleşme. K. Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşhi toplumu*, (S. 224). Konya: Odak Ofset.
- Han, B. , Han, C. (2017). *Şeffaflık toplumu*, Çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Horuzcu, Ü. ,Sambur, B. , Yılmaz, S. , Karaçoşkun, M. D. (2013). *Din psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Din psikolojisi*. Ankara: TDVY Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Işık, S. (2018). İfşa itiraf gösteri: Mahremiyet toplumundan teşhir toplumuna. K. Alver (Ed). *Sosyoloji divanı teşir toplumu*. (S.83,93). Konya Odak Ofset.
- İzgi, Ö. (1987). *Uygurların siyasi ve kültürel tarihi*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Janery, B. (2016). *Ponaptikon göziin iktidarı*, Çev. Barış Çoban. İstanbul: Su Yayınları, 2016
- Jean, B.(1995). *Kötülüğün şeffaflığı*, Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jung, C, G. (1992). *Analitik psikolojisinin temel ilkeleri*, Çev. Kamuran Şipal. İzmir: Cem Yayınevi

- Kahraman, H. , Dönmez, İ. K. (2018). *Kur'an yolu türkçe meal ve tefsir*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kara, Z. (2018). Sosyoloji divanı: SchizoSociety ya da kapitalizmi Teşhir. K. Alver (Ed). *Sosyoloji Divanı Teşhi Toplum*. (S.157). Konya: Odak Ofset.
- Karaca, F. (2007). *Dini gelişim teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Karaca, F. (2015). *Din psikolojisi*. Trabzon: Kişisel yayınları.
- Karaca, F. (2016). *Dini gelişim psikolojisi*. Trabzon: Kişisel Yayınları.
- Karaçoşkun, M. D. (2013). *Din psikolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Kitab'ı Mukaddes. (2014). *Eski ve yeni antlaşma*. İstanbul: Yani Yaşam Yayınları,
- Köse, A. , Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları,
- Kur'an-ı Kerim Meali* (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı:Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lemke, T. (2014). *Biyopolitika*, Çev. Utku Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lokke, E. (2018). *Mahremiyet dijital toplumda özel hayat*, Çev. Dilek Başak. İstanbul Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mehmetoğlu, A. U. (2004) *Kişilik ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mehmetoğlu, Y. (2015). *Erişkin bireyin kendilik bilinci*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'de dört terim*, Çev: Cahit Koytak. İstanbul: İdeal Kitaplar
- Muhasibi, (1997). *Kalp hayatı*, Çev. Abdülhakim Yüce. İstanbul:İnsan Yayınları.

- Okumuş, E. (2017). *Gösterişçi dindarlık*. İstanbul: Özgü Yayınları.
- Onur, B. (2014). *Gelişim psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). *Gelenekten geleceğe*. www.Kitapseverler.com, Adresinden Edinilmiştir.
- Oruç, F. (2015). *İslam ve smokinli putlar*. İstanbul: Misyon Yayınları.
- Oyman, N. (2016). Sosyal medya dindarlığı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1. (S. 125-167). Kahrmanmaraş.
- Öğüt, S. (2010). *Pornografi ve tesettür; egemenliğin ilk diferansiyeli*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Özcan, M. (2005). *Din görevlisinin el kitabı: Müslüman Dinin Görevlisidir*, İstanbul: Sabır Yayınları.
- Özel, İ. (2014). *Üç zor mesele yabancılaştırma teknik medeniyet*. İstanbul:Tiyo Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (1992). *Hacettepe kişilik evanteri el kitabı*. Ankara: Odak Ofset.
- Öztürk, A. (2013). *ResPoplica platon'dan skinner'e antik ve modern düşünce*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Paker, O. (2005). *Günlük düşüncede modernlik din ve laiklik*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Peker, H. (2011). *Din psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları,
- Postman, N. (*Çocukluğun yokoluşu*. Çev. Kemal İnan. Ankara: İmge Yayınları.
- Rudani. (2016). *Muhammed bin süleyman*, İstanbul: İz Yayıncılık.

- Rüdani, *Büyük hadis külliyatı*. Çev. Naim Erdoğan. İstanbul: İz Yayınları.
- Sabık, S. (1999). *Müslüman nasıl olmalı*. İstanbul: İhtar Yayınları
- Sarıbay, Y. (2014). *Türkiyede modernleşme din ve parti politikası msp örnek olayı*. Bursa: Sentez Yayım ve Dağıtım Tic. San. A.Ş.
- Sönmez, E, E. Özgen, Ö. (2017). Medya kullanımı ve beden imajı; türkiye ve ingiltere örneği. S Saral. I. Demir. *Akdeniz Üniversite İletişim Fakültesi Dergisi*. (S.27). Antalya.
- Şentürk, H. (1997). *Din psikolojisi*. Konya: Esra Yayıncılık.
- Şişman, N. (2007). *Küresel dinamikler bağlamında aile ve kadın*, Uluslararası Aile Sempozyumu.
- Şişman, N. (2012). Tartışmalı ilmi ihtisas toplantısı. *dini ve toplumsal boyutlarıyla cinsiyet*. (S. 589-590).
- Şişman, N. (2013). *Emanetten mülke: kadın beden siyaset*. İstanbul: İz Yayınları.
- Şişman, N. (2016). Yeni medya yeni ilmihal. *Nihayet Dergisi*. 14. (S. 20-23).
- Şucaı, M. (2001). *Malakat*. Çev. Ali Eren. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uysal, V. (1996). *Din psikolojisi açısından dini tutum davranış ve şahsiyet özellikleri*. MÜİFAV Yayınları.
- Uysal, V. (2006). *Türkiyede dindarlık ve kadın*. İstanbul: DEM Yayınları,
- Yüksel A.Ş. ,Karaçoşkun, M. D. , Horuzcu, Ü. , Yılmaz, S. (2013). *Din psikolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yüksel, M. (2001). Modernleşme ve mahremiyet. *Kültür ve iletişim dergisi*. 6(1), (S.71).

Yüksel, M. (2003). *Moderinite posmodernite ve hukuk*. Ankara: Siyasal Kitape

Yürükhan, T. (2011). *İnsanca yaşamak için şehir ve konut*. İstanbul: Ebabil
Yayınevi. 01.04.2019 Tarihinde Aşağıdaki Adresten Edinilmiştir.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cda93cf360223.40892538.

